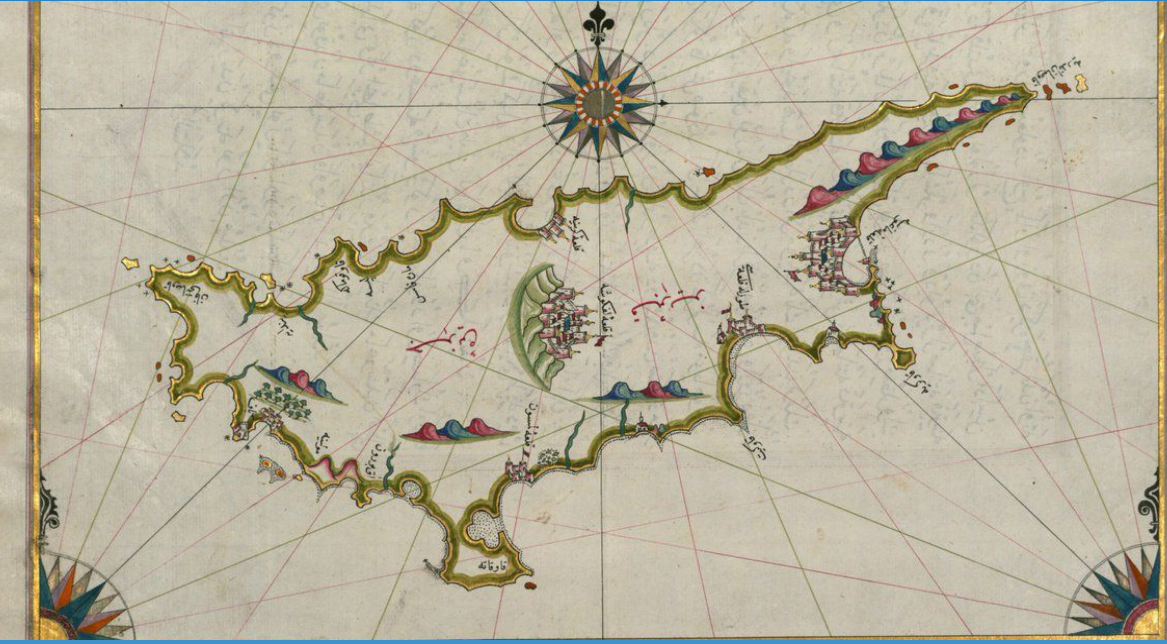

(Osmanlı'dan Günümüze)

KIBRIS

Dün, Bugün, Yarın

Editör: Dr. Fatma ÇALIK ORHUN

Yazı
kıtabevi

(Osmanlı'dan Günümüze)

KIBRIS

Dün, Bugün, Yarın

**KİTAPTA YER ALAN MAKALELERİN
BÜTÜN SORUMLULUĞU YAZARLARINA AİTTİR.**

(Osmanlı'dan Günümüze)

KIBRIS

Dün, Bugün, Yarın

Dr. Fatma ÇALIK ORHUN

"En İyi
Akademi, Bir
Kitaplıktır."

(Osmanlı'dan Günümüze) KIBRIS Dün, Bugün, Yarın

Dr. Fatma ÇALIK ORHUN
ORCID: 0000-0002-7292-6406

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-625-7216-94-4

Baskı • Ekim, Ankara, 2020

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi

Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
📍 Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
☎ 0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
📠 0.312 215 14 50
🌐 www.gazikitabevi.com.tr
✉ info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
📍 Döğol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
☎ 0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
📠 0.312 213 91 83

Sosyal Medya
📘 gazikitabevi
📷 gazikitabevi
🐦 gazikitabevi

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No: 47479

Matbaa
📍 İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420. Cadde
No: 58/1 Yenimahalle / ANKARA
☎ 0.312 395 85 71

TAKDİM

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün talihsiz bir şekilde, “*Bizim Kıbrıs diye bir meselemiz yok*” sözlerini ifade etmesinin üzerinden altmış yedi yıl geçti. O günden bugüne yaşanan süreçte Kıbrıs özelinde meydana gelen olaylar kronolojik olarak alt alta yazıldığında görülecektir ki, aslında Kıbrıs Türkiye için oldukça önemli bir stratejik unsur ve tam manası ile bir “*Milli Dava*”dır. Öyle ki, “*Kıbrıs Davası*” artık Türkiye için siyaset üstü bir milli güvenlik meselesi halini almıştır.

Akdeniz'in Sicilya ve Sardunya adalarından sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Karadeniz'den İstanbul ve Çanakkale Boğazları vasıtasıyla Akdeniz'e ulaşan, Akdeniz'den Süveyş Kanalı yoluyla Kızıldeniz'e, oradan da Hint Okyanusu'na açılan, Akdeniz'den Fırat ve Dicle nehirleri vadisini takiben Basra körfezine inen çok önemli stratejik yolların üzerinde bulunması nedeni ile ve yine aynı coğrafyadaki enerji kaynaklarının kontrolü açısından da jeopolitik ve jeostratejik önemini tarih boyunca korumuştur.

Adaya Türklerin ilgisi Osmanlı Devleti'nin Batı'ya karşı zaferler kazandığı döneme rastlamaktadır. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ta üslenen korsanların Akdeniz'den geçen gemilere saldırmalarını önlemek ve Katolik Venediklilerin baskısı altında zulüm gören Ortodoks Rumlarına yardım etmek amacı ile 1571 yılında, on binlerce şehit vererek, Kıbrıs'ı fethetti. Kıbrıs'taki “*Osmanlı İdaresi*” filen 307, hukuken ise 352 yıl boyunca sürmüştür. Bu süreçte Kıbrıs, daha önce yaşamadığı bir özgürlük yaşadı. Türkler, Katoliklerin kapattığı kiliseleri açtırdı ve Rum halka dini özgürlük sağladı. Başpiskoposu, Rum halkının siyasi temsilcisi olarak kabul ederken, halkın şikayetlerini doğrudan Saraya bildirme hakkını da onlara tanımış oldu. Daha sonra Katolik Venedik döneminde kaderine terk edilen kilise, şapel gibi ibadet yerleri tamir edilerek bakımları yapıldı. Osmanlı döneminde Adada yaşayan Rumların ekonomik durumları da daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak biçimde düzeldi ve kendilerine tanınan geniş hoşgörü ile yavaş yavaş adadaki ticari hayatı ele geçirmeye başladılar.

Kıbrıs Rumlarının bütün bunlara yanıtı ise, 1821'de başlayan Yunan isyanını asker, silah ve para göndererek desteklemek ve yine aynı yıl tüm ada Türklerini katletmeyi öngören bir ayaklanma başlatmak olmuştur.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını fırsat bilen İngiltere, Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'ı yılda 92 bin altına kiralamayı başarmıştı. İngiltere, Kars, Ardahan ve Batum'a giren Rus ordularının geri püskürtülmesinde

yardımcı olmak vaadi ile, Kıbrıs'ı kiralamıştı ama bu kiralama yasal olarak geçici bir süre ile yapılmıştı. Tehlike geçtikten sonra ada yeniden geri verilecekti. Yani Kıbrıs, Osmanlı Devleti'nin bir parçasıydı. Ne var ki, İngiltere adaya yerleştiği günden itibaren Kıbrıs'ı nasıl ilhak edeceğinin hesabını yapmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılması ile böyle bir fırsatı bulmuş ve yayınladığı bir bildiri ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurarak, her yıl ödemesi gereken 92 bin altını da ödemeyi durdurmuştu. Ada'daki bu fiili durum 1960 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.

Tarihsel perspektifte Kıbrıs Adası'nın 1878'den günümüze kadar olan dönemi, *Üçüncü Haçlı Seferi* ile 1571 yılları arasındaki istikrarsızlık dönemine benzemektedir. Gerçekte ise istikrarsız olan Ada değil, Doğu Akdeniz'dir. Kıbrıs'ın tarih boyunca kaderi bir bakıma Doğu Akdeniz'e egemen olan gücün kendisine hâkim olmasını beklemekle geçmiştir. 1960 sürecinde Londra ve Zürih Anlaşmaları ile kısmen de olsa bir istikrar sağlanmak istenmişse de yaşanan olaylar bize adada ortak yaşam kültürünün sistemli olarak yok edildiğini göstermektedir. Nitekim bu durum 1974 Barış Harekâtını başlatan en önemli faktördür. 1974'teki Türk çıkarması, jeopolitik dengesizlikte Türkiye lehine bir denge oluşturmakla birlikte o dönemde Doğu Akdeniz'de "*egemen bir güç*" olmak gibi bir hedefi olmayan Türkiye için yeni bir Akdeniz jeopolitiği oluşturmuştur.

Bugün Kıbrıs'ta yaşanan mücadele, Rumlarla, Kıbrıs Türkleri veya Türkiye ile Yunanistan arasında değil, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar arasındaki enerji koridorunu kendi kontrolü altına almak isteyen ABD ve Korsika, Sardunya, Malta adaları ile Batı ve Orta Akdeniz üzerindeki denetimini Kıbrıs üzerinden Doğu Akdeniz'e taşımayı hedefleyen Avrupa Birliği ile Türkiye arasındadır.

Kıbrıs Adası'nın, değerli meslektaşım Dr. Fatma Çalık ORHUN editörlüğünde alanında uzman çok değerli akademisyenler tarafından Osmanlı hâkimiyetinden günümüze kadar geçirdiği tarihsel sürecin detaylı bir şekilde incelendiği, "*(Osmanlı'dan Günümüze) KIBRIS Dün, Bugün, Yarın*" isimli bu çalışma, muhtevası ve değerlendirmeleri ile sadece geçmiş gözler önüne sermekle kalmıyor aynı zamanda geleceğe de ışık tutacak çok önemli çözüm önerilerini ihtiva ediyor. Kıbrıs üzerine yapılacak çalışmalara çok önemli bir kaynak teşkil edecek olan ve Kıbrıs'ın tarihine, coğrafyasına, edebiyatına, ışık tutacak bu kıymetli eserin hayat bulmasında emeği geçen başta yayınevi olmak üzere değerli çalışmalarını bizlerle paylaşan kıymetli meslektaşlarıma tebriklerimi ve teşekkürlerimi arz ediyorum.

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN

Sunuş

Dünya haritasına bakıldığında, haritanın merkezinde konumlandırılmış iki jeostratejik bölge göze çarpmaktadır. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz aynı anda ve beraberce görülmektedir. Birbirine gerek coğrafi olarak gerekse tarihî ve kültürel bakımından eklemelenmiş olan bu iki bölge, taşıdığı özellikler dolayısıyla dünya ana karasının kalbidir. Her ne kadar dünya anakarası ve kalpgah kavramlarının mucidi ünlü jeopolitikçi Halfrod MacKinder, kalpgah tanımını yaparken Orta Asya, Doğu Avrupa gibi yerleri dünyanın kalbi olarak tarif etse de dünyanın kadim tarihinden günümüze kadar bilinen hikâyesine bakıldığı zaman dünya anakarasının gerçek kalbinin tam da sözünü ettiğimiz bu coğrafi kesişim alanı olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz, gerçek anlamda dünya anakarasının merkezidir. Coğrafi olarak bakıldığı zaman insan yerleşimlerinin yoğunlaştığı, doğudan batıya, kuzeyden güneye eşit mesafede ve merkezde olan bir bölgedir. Doğudaki kadim Çin ve Turan kültürlerinin batıdaki antik Sümer, Mısır, Yunan ve Roma kültürlerinin birbirleri ile teması daima bu coğrafyada gerçekleşmiştir. “Kuzeyin Slav topluluklarının ülküsünü süsleyen” güney tabiri tam da bu bölgeye karşılık gelmektedir. Orta Çağ’ın ardından yükselişe geçen modern Avrupa’nın eski dünyaya temas noktası da hakeza tam bu bölgedir. Dolayısıyla özellikle Doğu Akdeniz, tarihin her çağında kültürlerin, medeniyetlerin ve siyasetlerin kesişim noktasıdır. Hem Mezopotamya, Mısır, Antik Yunan ve Roma’nın kıldemini hem Orta Çağ’ın itici gücünü hem de günümüzdeki küresel siyasi ve ekonomik gelişmelerin dinamiklerini aynı anda bünyesinde taşıyan tek yer olan Doğu Akdeniz, güncel olarak dünyanın diğer bütün önemli bölgelerinden farklı bir öneme sahiptir. Dolayısıyla MacKinder’in önce Orta Asya daha sonra da Doğu Avrupa’yı heartland olarak tanımlayıp yinelediği o çok meşhur “Kalpgah’a hükmeden dünyaya hükmeder” sözünü gerçek kalpgaha uyarlayarak şunu kesin bir şekilde söyleyebiliriz: Doğu Akdeniz’e hükmeden dünyaya hükmeder...

Kıbrıs ise adeta dünyanın bu en kıdemli coğrafyasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi kesişimin en fazla yoğunlaştığı noktada yer alan bir uçak gemisi gibidir. Bu uçak gemisinin dümeninde kim varsa Doğu Akdeniz’

dolayısıyla kalpgaha hükmeder. Kıbrıs'ı küresel ve bölgesel güçler için önemli kılan asıl faktör tam da budur.

Doğu Akdeniz'in en büyük adası durumundaki Kıbrıs, dünyanın bu en önemli jeopolitik hinterlandının tam merkezinde konumlanmıştır. Bu bağlamda dünya siyasetinin kalbinin attığı en sıcak noktalardan biri olduğu söylenebilir. Akdeniz coğrafyası başlı başına dünya ticaretinin yaklaşık %30'unun gerçekleştiği, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği, oldukça geniş ve önemli bir coğrafyayı ifade ederken, Kıbrıs Adası da konumu itibariyle adeta Doğu Akdeniz'in kalbi durumundadır. Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz havzasındaki konumu itibariyle Orta Doğu ve Hazar bölgesi enerji merkezleri ile bu bölgede yer alan boru hatlarının kontrolü bakımından büyük avantajlar sağlamaktadır. Zira Kıbrıs, dünya enerji rezervlerinin ve üretiminin büyük kısmını barındıran Orta Doğu'yu, bunun yanında da Doğu ve Batı pazarlarının irtibatını sağlayan Süveyş Kanalı'nı kontrol edebilecek stratejik bir konumdadır. Bunun yanında Kıbrıs Adası'nın güneyindeki deniz alanında tahmini rezervi 30 milyar varil ve değeri ise yaklaşık 1.5 trilyon dolar olan petrol ve doğalgaz kaynaklarının bulunması, bölgeyi enerji bakımından sadece bir transit bölge olmaktan çıkararak, kaynak bölge durumuna taşımıştır.

Elinizdeki bu çalışmanın amacı; son on yıldır enerji meseleleriyle gündemden düşmeyen ve zaman zaman bölge ülkelerini savaşın eşiğine getiren Doğu Akdeniz'in kalbi durumundaki Kıbrıs'ta yüzyıllardır var olan, ancak komşuları tarafından tanınmayan, çoğu kere yok sayılmak istenen ve haksız kısıtlamalara maruz bırakılan Türk halkına dikkat çekmek ve ortak bir vicdan oluşturma çabalarına katkı sağlamaktır.

Çalışmanın en büyük zenginliği Kıbrıs'ın dünü ve bugünü ile birlikte, tarih, coğrafya, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve edebiyat yönleriyle alanında uzman akademisyenler tarafından mercek altına alınması olmuştur. Kıbrıs meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi, problemin ortaya çıkış sürecinin değişik açılardan incelenmesine bağlıdır. Bu çalışma böyle bir gayretin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ilk bölümde Kıbrıs tarihiyle ilgili çalışmalara yer verildi. Bu doğrultuda iki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Kıbrıs ve Kıbrıs sorunu lokal ve bölgesel boyutlarıyla ele alınırken ikinci bölümde ise uluslararası ilişkilerin dinamiklerine göre incelenmiştir.

Dr. Fatma ÇALIK ORHUN

Keşan- Eylül 2020

Yayın/ Bilim Kurulu

Prof. Dr. Melek ÇOLAK

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN

Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER

Prof. Dr. Ulvi KESER

Doç. Dr. Ali DENİZLİ

Doç. Dr. İsmail KÖSE

Doç. Dr. Vefa KURBAN

Doç. Dr. Yücel NAMAL

Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN

Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

Dr. Öğr. Üyesi Burak ERCOŞKUN

Dr. Öğr. Üyesi Burak KOCAOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BALYEMEZ

Öğr. Gör. Dr. Müjdat KARAGÜLMEZ

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	v
Önsöz.....	vii

BÖLÜM 1

Lokal ve Bölgesel Boyutlarıyla Kıbrıs ve Kıbrıs Meselesi

1. Emre BAYSOY Klasik Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi	3
2. Burak KOCAOĞLU Osmanlı Devleti'nde Bir Sürgün Bölgesi Kıbrıs (1789-1821)	15
3. Metin MENEKŞE Kuraklık ve Kıtık Nedeniyle Meydana Gelen Göçler: Kıbrıs Örneği (1838-1903)	37
4. Bengül BOLAT İngiliz idaresinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Kıbrıs'ta Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Katkıları (1878-1960)	59
5. Ramazan SONAT Kıbrıs'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Konumunun Doğu Akdeniz'de Meydana Gelen Kaçakçılık Olaylarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme	77
6. Saliha KODAY - Ferdi AKBAŞ Osmanlı Devleti ve İngilizler Döneminde Kıbrıs'ın Siyasi Coğrafya Perspektifinden Değerlendirilmesi	91
7. Hüseyin Hilmi ALADAĞ Kıbrıs'ın 19. Yüzyılda İdari, Sosyal ve Ekonomik Genel Durumu	105
8. Zeki KODAY - Ferdi AKBAŞ Kıbrıs Sorununun Coğrafi Analizi	125
9. Mahmut BOLAT Basın Penceresinden 1931 Kıbrıs İsyanı	139
10. Orhan TURAN Kıbrıs Türk Tarihinde İki Miting ve 15 Ocak 1950 Enosis Plesibiti	163

11. Mehmet BALYEMEZ İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında 1954 Yılı Kıbrıs'taki Siyasi Gelişmeler 183
12. Çağdaş YÜKSEL Zürih Antlaşması Sonrasında İngiltere Parlamentosu'nda Yapılan Kıbrıs Oturumu Hakkında Bir İnceleme 219
13. Ayhan CANKUT Kıbrıs'ta Erenköy Savunması ve Alınacak Dersler 231
14. Ulvi KESER Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinin Bilinmeyen Bir Sayfası; Askeri Haberleşme, İletişim ve Muhaberat; 1963-1974 251
15. Ferdi AKBAŞ Kıbrıs Sorununa Karşı Geliştirilen Çözüm Önerilerinin Siyasi Coğrafya Bakımından Değerlendirilmesi..... 281
16. Müjdat KARAGÜLMEZ 1974 Kıbrıs Krizi ve Türk Hava Kuvvetleri'nin Kıbrıs Barış Harekatı'nda Gerçekleştirmiş Olduğu Faaliyetler 295
17. Emin KURT Kıbrıs Cumhuriyetinden Barış Harekâtına Kıbrıs Türkünün Hayatta Kalma Mücadelesinde Türk Hava Kuvvetleri 311
18. Fatma ÇALIK ORHUN Kıbrıs Sorunun Çözumsuzlüğünde Birleşmiş Milletlerin Rolü 329
19. Şamil ÇAN Edebiyat ve Sanat Eserlerinde Kıbrıs Sorunu..... 349

BÖLÜM 2

Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Kıbrıs ve Kıbrıs Sorunu

1. Burak ERCOŞKUN - Emrah KONURALP Çatışma Analizi Perspektifinde Kıbrıs..... 377
2. Ömer GÖKEL Osmanlı'dan Günümüze Kıbrıs Sorunu ve Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler 401
3. İksöy ASLIM Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikasında Kıbrıs Sorunu 1955-1975 415
4. Cafer Talha ŞEKER Doğu Akdeniz'deki Jeopolitik Rekabetin Tarihi Analizi: Türkiye'nin Politikaları ve İngiltere ile Fransa'nın Bölge Stratejileri 451

5. Péter KACZIBA - Zoltán EGERESİ **The Visegrad Countries and Cyprus: Historical Ties and Contemporary Relations** 479
6. Esengül AYAZ AVAN **Kıbrıs Sorununun Gölgesinde Türkiye – AB İlişkileri**..... 501
7. Ulvi KESER **Uluslararası Konjunktürde Başat Güç Odaklarının Dönüşümü Çerçevesinde Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ın Değişen Jeostratejik Pozisyonu** 529
8. Seven ERDOĞAN **Kıbrıs Sorunundan Doğu Akdeniz'deki Enerji Rekabetine Geçişin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Yansımaları**..... 561
9. Ergenekon SAVRUN **Suriye ve Libya İç Savaşının Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'a Jeopolitik ve Jeostratejik Etkileri: Türkiye'nin Bölgedeki Rolü**..... 585
10. Uğur ÖZGÖKER - Musa KARADEMİR - Güney Ferhat BATI **Akdeniz'in Mavi Amiral Gemisi Kıbrıs ve Mavi İnci'de Enerji** 621
11. Mehmet Hişyar KORKUSUZ **Doğu Akdeniz'in ve Kıbrıs Adası'nın Geleceğine İlişkin Belirsizlik ve Güvensizlik Osilasyonlarını Aşabilecek Algoritma Arayışı** 631
12. Gökhan AK **Bıçak Kemiğe Dayandı: KKTC'nin Tanınması ve Yapılması Gerekenler** 667

DOĞU AKDENİZ'İN VE KIBRIS ADA'SININ GELECEĞİNE İLİŞKİN BELİRSİZLİK VE GÜVENSİZLİK OSİLAYONLARINI AŞABİLECEK ALGORİTMA ARAYIŞI

Mehmet Hişyar KORKUSUZ*

GiriŐ

Dünya'nın jeostratejik açıdan en hassas bölgesi kabul edilen Doğu Akdeniz ve Kıbrıs tarihin her döneminde dikkat çekici hayati bir öneme sahip oldu. Pax Romana'dan sonra tarihin en uzun süreli barış, istikrar ve güvenliği Pax Ottomana aracılığıyla gerçektecekti. Pax Romana'dan Pax Ottomana'ya Akdeniz ve Ege başta olmak üzere jeopolitik değişim ve dönüŐümlerin savaş ve barış içerisinde çok farklı toplumsal, kültürel, ekonomik durum ve düzenlerle gerçekteğini söylemek mümkündür. 19.yy'ın ortasından itibaren egemen duruma geçen Pax Britanica, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Pax Amerikana şekline dönüŐmüŐtür ve hala etkisi bir dereceye kadar azalarak sürmektedir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesiyle beraber başta petrol ve enerji havzalarının paylaşımı olmak üzere iç ve dış sebeplerle yıkılması sonrasında Anka'nın küllerinden yeniden doğuŐunu hatırlatır tarzda Türkiye Cumhuriyet'i kurulacaktı. Bu süreçler politik, askeri, mali ve ekonomik kaynaklı iç ve dış dinamikler ve teknolojik donanımın yetersizliğinden dolayı çok gerilimli geçecekti. Bu ve benzeri faktörler ve 1. Dünya Savaşı'nın ağır sonuçları sebebiyle Osmanlı'nın son dönemi ve TC'nin kuruluş safhalarında mevcut ve kazanılmış hakların gündeme getirilmesi şartların olgunlaŐmasına tehir edilecekti. Kıbrıs'ın Berlin anlaşmasında İngiliz'lere kiralanması ve Lozan'da da bırakılması bu kapsamda düşünülebilir. Türkiye'de Ege, Ada'lar, Akdeniz ve özellikle Kıbrıs -yeni bir Girit sendromuna karşı ön alma noktasında- konusundaki millici duyarlılığın tarihsel ve psiko-sosyal kökenleri canlılığını sürdürmektedir.

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de yer alan jeopolitik önemi ve değeri ilgili tüm taraflar ve aktörler başta olmak üzere herkes için çok yüksek olan bir stratejik adadır. Tarih, coğrafya ve kültürün insan unsuru ile çok değişik boyutlarda eklemlendiği bu özgün toprak parçası kendisine mahsus karakteristiklerini bir dereceye kadar sürdürse bile dünyada ve bölgede hakim olan sosyo-politik ve ekonomik sistemlerin tesiriyle mütemediyen değişim ve dönüşüme uğramıştır. İlk ve Orta Çağ'dan modern zamanlara ve günümüze uzanan bir süreklilik ve değişim çizgisi içinde Kıbrıs alt üst oluşların eşlik ettiği gerilim, kriz ve çatışmalarla beraber işbirliği ve uzlaşma arayışlarına da tanık olmuştur. Zor bir coğrafya, çok katmanlı sosyoloji ve kırılğan bir psikoloji ile ekonomi politik zorunluluklar Ada'nın inşa süreci ve biçimlenişinde güven ve işbirliği ihtiyacını öne çıkarsa da somut ve pratik politik yaşam deneyimleri belirsizlik ve güvensizliği beslemeyi sürdürmüştür. Doğu Akdeniz gibi Kıbrıs'ın kaderi de bölgesel ve küresel egemen aktör ve güçlere göre biçimlenmiştir. Ada'nın 2. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1960 sonrası olaylar ve gelişmeler örgüsü içinde ele alınması günümüzdeki durumu daha iyi anlamak için oldukça hayatidir. Bu süreçteki eşik 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve ardından ortaya çıkan iç ve dış politik konjonktürel değişikliklerdir.

Adil, makul ve meşru bir çıkış yolu ve çözüm arayışı olarak da okunabilecek 'Kıbrıs İçin Algoritma' yaklaşımı politik psikolojik unsurların yanı sıra Ada'nın sosyo-ekonomik yapısı ve kültürel kodları ile ortak gelecek tasavvuruna dair sağlam irade ihtiyacına dikkati çekmektedir. Ortak bir geleceğe tutulan projeksiyon bağlamında okunabilecek bu çalışmanın öncelikli hedefi 'olanı olduğu gibi' görememe durumundaki kayıplara ve ödenecek toplam bedellere işaret ederek en üst düzeyde farkındalığa yol açmaktır. Bu yönelimle yeni bir deneyimin biçimlendirilmesi mümkün olabilir.

1. Tarihsel Arka Plan ve Türkiye'nin Güvenliği Çerçevesinde Girit'ten Kıbrıs'a Doğu Akdeniz'in Seyir Rotası

Osmanlı Devleti 19.yy'ın sonlarında Şark Meselesi kapsamında art arda gelen şok dalgaları ile beraber çok ciddi sıkıntılar yaşadı. İmparatorluğun en uzun yüzyılı olan 19. yüzyıla bir bütün olarak bakılırsa milletler arası

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Malatya/TÜRKİYE, mehmet.korkusuz@inonu.edu.tr
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1894-3771>

münasebetlerin gerilim, çatışma ve uzlaşma arayışları dahilinde cereyan ettiği görülecekti. Bu toplumsal çözülme ve dağılma dinamiklerinin kaçınılmaz olarak Osmanlı Devleti'nin başta Doğu Akdeniz'deki adalar, coğrafyanın tamamı ve diğer hinterlandtaki topluluk ve halklar üzerinde etkisi olacaktı.

Egemen devletlerin, çözülme sürecinde önce kendi lehlerine fiili durumlar oluşturdukları ve ardından bunu hukuken de kendi müttefiklerinin lehine olacak şekilde onaylattıkları bilinen bir gerçektir. R.Pinon'un tesbiti yerindedir: “*genel olarak ve elimizdeki tarihi verilere göre, Osmanlı İmparatorluğu'nu kaplayan sürekli karışıklık ve düzensizlik unsurlarına bir de, bunları iyiden iyiye körüklemek ve belli bir doğrultuya yönlendirmek amacıyla, Avrupa'lı bir ya da daha çok devletin çıkarı eklendiğinde, Şark Meselesi'nin büyük buhranlarının ortaya çıktığını söyleyebiliriz.*”¹. Zamanla Şark Meselesi'nde sona doğru yaklaşıldığı düşüncesi İngiltere'de hakim hale gelecekti ve Berlin Kongresi (13 Haziran 1878) bu atmosferde yapıldı. Bu düşüncede 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı tetikleyici rol oynamıştır. Rus ordularının Erzurum'a kadar ilerlemesi, Akdeniz'e ve Mezopotamya'ya kadar inebileceğini gösteren bir büyük ve açık tehditti. İngiltere Osmanlı'yı koruyabilmek adına Malta'dan daha yakın olan Kıbrıs'ta bir üsse ihtiyacı olduğu konusunda Osmanlı Devleti'ni ikna edebilmişti. 4 Temmuz 1878'de stratejik bir üs olarak Kıbrıs İngiltere'ye kiralanmıştır². Britanya'nın Kıbrıs'a yöneliminde iki temel hedef söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin Asya'daki topraklarının gelecekteki savunmasına yardımcı olmaktır; ikincisi de Hindistan rotasında Batı Asya için yeni bir anahtar konum kazanmaktır³. İngiltere Mısır'dan sonra kendini Kıbrıs'ta da gösterecekti. O dönemden bugüne Kıbrıs Meselesi'ne İngiltere doğrudan müdahil olmaktadır. Dikkatli bir şekilde bakıldığında Britanya'nın Cebelitarık'tan Kıbrıs'a uzanan stratejik tayin edici pozisyonu ile bütün bir Akdeniz'de etkili bir güç olmayı sürdürdüğü gözlemlenebilir. Berlin Kongresi sonrası gelişen ve müttefiklik boyutuna varacak en önemli ilişki ise Almanya-Osmanlı yakınlaşmasıydı. Bu ilişkinin potansiyeli ve güç dağılımı süreç içerisinde uluslararası sistemin güç bileşenleri ve aktörleri açısından bir tehdit ve meydan okuma olarak algılanacaktı.

¹ Stefanos Yerasimos (Aktaran), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 2, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına*, 5. Baskı, çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s. 376.

² A. Şevket Ovalı, “Doğu Sorunu Çerçevesinde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Siyaseti”, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, ed. Ersin Embel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss. 269-271.

³ Elizabeth Monroe, *Britain's Moment in The Middle East 1914-1956*, Chatto & Windus Ltd., London, 1963, s. 15.

19.yy'ın başından itibaren Fransız İhtilali'nin doğrudan ateşlediği Yunan Milliyetçiliği sürekli gelişerek mevzi kazanmış ve 1830'da Yunanistan bağımsızlığını ilan etmişti. Yunanlılar bununla da yetinmemiş Girit başta olmak üzere birçok yerde Büyük Devlet'lerin himayesi ile aşama aşama bağımsızlık hedefine doğru yürümüşlerdir. Girit Meselesi aslında 20. yüzyılda türlü iç ve dış siyasi gelişmelerle belli bir potada eritmeye çalışılan Kıbrıs Meselesi'ne nitelik ve biçim olarak çok benzemektedir. 1860'lardan itibaren merkezkaç dinamikleri harekete geçirilen Girit Adası'ndaki ayrılıkçı hareketlere karşı, Osmanlı Devlet'i kimi tedbirler almış olsa dahi sonuç alamamıştı. 1897'de son olarak Epir ve Teselya'da da çıkan olayların akabinden Osmanlı Devlet'i Yunanlılar ile savaşa girmiş ve bir zafer elde etmişti. Ancak altı büyük devletin donanması bu galibiyetten hemen sonra Girit'i kuşatacak ve Osmanlı'ya Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmemesi taahhüdüyle bağımsız bir statü verilmesini dayatacaklardı⁴.

1899'da Avrupa'lı devletlerin kendi aralarındaki antlaşmasıyla Girit Anayasası kabul edildi. Yunan Kralı'nın oğlu yönetici olarak atanmıştı. Osmanlı Hükümeti adanın muhtariyet ve Anayasa ilanını onaylamadı. Bunların tanındığı anlamına gelebilecek her türlü resmi açıklamadan uzak durmayı da bir dış politika ilkesi haline getirdi⁵. Aslında 2.Abdülhamid şartların uygun hale gelmesiyle Kıbrıs'tan sonra Akdeniz'deki en büyük ada olan Girit üzerindeki Yunanistan etkisinin kaldırılabileceğini ve yeniden Osmanlı'nın hakimiyetine geçeceğini düşünmekteydi. Ancak Girit 1913 yılında Yunanistan tarafından ilhak edilecekti.

Yunanistan, bağımsızlığını borçlu olduğu Avrupalı devletlerin desteğini kendi yayılmacı politikaları için kullanmıştır. İrredentist politikasının temellerini 'Megali İdea (Büyük Yunanistan)' düşüncesi oluşturmaktadır⁶. Bu 'Megali İdea düşüncesinin 19. yüzyıl sonunda Girit, 20. yüzyılın ortasından itibaren de Kıbrıs'a olan izdüşümü ve yansımaları 'enosis (ilhak)' biçiminde olmuştur. Nitekim, Selanik'teki bir konuşmasında Y.Papandreu şunları ifade edecekti: "*Enosis geliyor ve Kıbrıs'ın bir atlama taşı oluşturmastıyla, Helenizm, Büyük İskender'in izinden giderek Ortadoğu'nun içlerine doğru ilerleyecektir.*"⁷.

⁴ Murat Özyüksel, "Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, drl. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 20.

⁵ Melek Öksüz, "Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 25 (2010), ss. 97-98.

⁶ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993, s. 30.

⁷ Gürel, a.g.e., s. 60.

Türkiye'nin dış politikası Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından bu yana istikrar ve süreklilikle karakterizedir. Değişim kuruluşteki öze uyumlu bir tarzda olmaktadır⁸. Türkiye'nin dış politikada başarılı olduğu, yetersiz kaldığı durumlar ve sınırlılıkları yeniden gözden geçirilir ve bu eksen kayması anlamına getirilmemelidir. Konuya ilişkin şu stratejik tesbitler dikkat çekicidir: “...Kıbrıs'ın kuzeyi ile Anadolu'nun jeopolitik ayrılmazlığı esastır. 90 yıl önce Lozan'a gidelim. Jeopolitik açıdan Lozan Antlaşması Ege ve Akdeniz'den kopma anlamına gelir. Bunun temel nedeni donanmasızlıktır. Bu antlaşmada Gökçeada ve Bozcaada dışındaki tüm adalardan vazgeçtik. Aynı durum Kıbrıs için de geçerlidir... Kıbrıs'ta 1974 krizi, Ege'de 1996 Kardak krizi ile Lozan sonrası dönemin jeopolitik fırsatlarını Türkiye'ye sunabildi.”⁹. Burada diğer adalardan tamamıyla vazgeçme durumundan çok Girit meselesinde daha önce yaşandığı gibi uygun bir zaman için konunun ve iddiaların ertelenmesi durumu söz konusudur.

1.Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz sömürgesi altındaki görece sakinlik dönemi 2.Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmelerle alabora olacak ve bölgeyle birlikte Türkiye ile birlikte Yunanistan'ı da etkisi altına alacaktı. Kıbrıs'ı da içine alan toplumsal hareketlenmeler dikkati çekmekteydi. Rumların kendi politik amaçları içinde sürekli tırmandırdıkları gerilim 1960'lı yıllarda zirve yapacaktı. Ada'ya yapılacak müdahale son anda ABD Başkanı Johnson'ın 1964'deki ünlü mektubu ile önlenmiş oldu. Bu süreç Türkiye açısından fay hattına dönüşecekti. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı böyle bir atmosferin dışı vurumundan ibaretti. Türkiye, 1964'teki Johnson Mektubu Krizi'nden sonra dış politikasını revize ederek salt Batı yönelimli olmaktan çıkarmaya başlamıştı.

Başta Filistin Meselesi olmak üzere Türkiye'nin Ortadoğu'da Arap ülkelerini desteklemesi Kıbrıs konusunda onların desteğini almasına yol açacaktı¹⁰. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı öncesinde B. Ecevit İngiltere'de iken gerekirse Türkiye'nin kendi başına tedbir alacağını söylemesi üzerine İngiltere Başbakanı Wilson, Dış İşleri Bakanı Callaghan'a Türkiye'nin deniz gücünün Kıbrıs'a bir çıkarma harekatı yapmak için yeterli olup olmadığını

⁸ İlter Turan, “Reorienting Turkish Foreign Policy: Successes, Failures, Limitations”, *The Eastern in Transition: Multipolarity, Politics and Power*, ed. Spyridon N. Litsas, Aristotle Tziampiris, Ashgate, England 2015, s.133.

⁹ Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2017, s. 156.

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, “Kıbrıs Sorunu, Bağlantısızlar ve BM Genel Kurulu'ndaki Oylamalar/Kararlar”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, drl. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 462.

sormuştu. 'Evet' yanıtını alınca da kendisine telaş emareleri baş göstermişti¹¹. Güçlü bir donanmaya ve deniz gücüne sahip olmanın önemi Kıbrıs Barış Harekatı esnasında çok daha fazla anlaşılacaktı. Kıbrıs Barış Harekatını gerçekleştiren MSP-CHP koalisyon hükümetinde Prof.Dr.N.Erbakan adanın taksimini gerçekleştirecek seviyeye gelinceye kadar hareketin devamını talep ederken, Başbakan B.Ecevit ise adadaki Türklerin özgürlüğe kavuşturulması için adanın belli bir kısmının kontrol altında tutulması ve Türkiye'nin güney kıyılarının güvenliğinin sağlanmasıyla sınırlı kalması gerektiğini düşünecekti¹². Kıbrıs meselesi Türk dış politikasında her açıdan bir dönüm noktasını oluşturacaktı; buna ilaveten Türkiye'nin tarihsel köklerine ve doğal kültürel kodlarına dönüşünde katalizör bir rol oynayacaktı.

Kıbrıs'ın geleceği garantörlük anlaşması kapsamında İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki yerel unsurlardan müteşekkil bir iradenin alacağı karara göre biçimlenecekti. Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte ortak üye olabilecekleri bir oluşuma Kıbrıs da üye olabilecekti. Süreçler ve durumlar çok farklı gelişti ve nihayetinde Rauf Denктаş Türkiye ile de işbirliği içinde davranarak KKTC'ni 1983 yılında ilan etti.

KKTC'nin ilanından bu yana uygulanan siyasal ve ekonomik ambargolar Kıbrıs halkını bunaltmış vaziyettedir. Türkiye'nin KKTC ile ekonomik bakımdan tam olarak bütünleşmesi ada üzerindeki AB politikalarına karşı geliştirilebilecek önemli bir kozdur¹³. Kıbrıs Türkiye'nin Akdeniz'deki tek sabit uçak gemisi olarak düşünülüp ele alınır. Bütün bir coğrafya için ayrıca kilit öneme sahiptir. Kıbrıs Rum Kesiminin AB'ne tek taraflı olarak alınmasıyla bugünkü konjonktürde Kıbrıs'ın bütünü için kalıcı bir barıştan söz etmek imkanı çok azalmış vaziyettedir. ABD-İngiltere özel ilişkisinin Kıta Avrupa'sı ile olan rekabetinin yansımaları Doğu Akdeniz ve özellikle Kıbrıs'ta açığa çıkmaktadır. Bu denkleme Rusya ve Çin faktörlerini de dahil etmek gerekir. Türkiye'nin kendi sınırlarına 40 mil mesafedeki Kıbrıs'a olan ilgisi sadece milli güvenliği için değil bölgesel ve küresel barış ve güvenliğin idamesi ve ikamesi için de zorunludur.

¹¹ İhsan Gürkan, "1974 Kıbrıs Barış Harekatında Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama", *Türk Dış Politikasının Analizi*, drl. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 134.

¹² Işıl Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, Kopernik Kitap, İstanbul 2017, s. 243.

¹³ Oktar Türel, "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Üzerine Otuz İki Paragraf, Tekmili Birden", *Akdeniz'de Bir Ada, KKTC'nin Varoluş Öyküsü*, drl. Oktar Türel, İmge Kitabevi, Ankara 2002, ss. 74-76.

Türkiye'nin milli güvenliği açısından Kıbrıs (Kuzey) Meselesi, Hatay Sorunu'na benzer yönlere sahiptir. Hatay Sorunu, Gazi Mustafa Kemal Paşa döneminde alt yapısı hazırlanmış bir formülasyonun şartlar olgunlaştığında hayata geçirildiği (çözümlendiği) görülen çok önemli bir Hariciye başarısıdır. Türkiye'nin 1974'de gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekatı da bu kapsamda sınırları belirlenerek istenen hedeflere ulaşılmış çok önemli bir güvenlik stratejisiydi¹⁴. Nitekim, Kıbrıslı Türklerin unutulmaz lideri Rauf Denktaş üzerinde doktora tezi hazırlayan Erol'a göre Denktaş'ta, 'Osmanlı'nın adanın kendini idame ettirmesi yaklaşımı' mevcuttu¹⁵. En büyük rakiplerinden bir olan Klerides'in, "*Denktaş gençken cıvıl cıvıl bir insandı ve çok hoş biriydi ve büyük bir mizah yeteneği vardı*", tespiti Denktaş'ın 'adalılık kimliği'ni de öne çıkarmaktadır. Aynı Klerides, bu kanaatini 2000 yılından sonra Prof.Dr.Mümtaz Soysal'ın etkisiyle 'eski halinden eser yok' diye değiştirecekti. Daha sonra Klerides, kendi stratejisini Denktaş'a göre belirlediğini ifade ederek, "*Denktaş bana AB üyeliğini altın tepsi içinde sundu*" diyecekti¹⁶.

Şükrü Elekdağ, Kıbrıs konusunda bir çözümün kalıcı olabilmesi için Rauf Denktaş'ın vurguladığı siyasi eşitlik, eşit egemenlik ve iki kesimlilik ilkelerinin çok önemli olduğunu beyan etmektedir¹⁷. Kıbrıs'ta kalıcı, dengeli, eşitlikçi, adil ve işlerliği olan bir yönetim sistemi inşa edilmediği sürece gerçek ve sürekli bir barış sağlanamaz¹⁸. Yine M.Feyzioğlu, Türkiye'nin Kıbrıs'taki varlığının esasını teşkil eden Kıbrıs Türkü'nün dönüştürülmesi tehlikesine işaret ederek belirsizliğin umutsuzluğa dönüşmesi sürecine vurgu yapmaktadır¹⁹. KKTC emekli büyükelçisi A.Z.Bulunç, Zürih ve Londra Antlaşmalarını ortadan kaldıracak yeni bir talebin gerçekleştirilmesinin en büyük tehlike olduğuna işaret etmektedir. Yine Bulunç, Kıbrıs Türk halkı Anastasiadis'in ifadesiyle "*evrimleştirilmek yoluyla siyasi çözüme doğru götürülmektedir*" demektedir²⁰. İlker Başbuğ, Kıbrıs konusunda Osmanlı'nın

¹⁴ Mehmet Hişyar Korkusuz, *Revisiting Lausanne After 100 Years in the Context of the National Pact Goal*, İnönü University Press, Malatya 2019, ss. 66-78.

¹⁵ Hande Erol, *Lider Rauf Denktaş ve Kıbrıs*, Deli Dumrul Kitap, Ankara 2017, s. 290.

¹⁶ Erol, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁷ Şükrü Elekdağ, "Panel Konuşması", *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, s. 66.

¹⁸ Elekdağ, *a.g.k.*, s.70.

¹⁹ Metin Feyzioğlu, "Panel Konuşması", *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 81-82.

²⁰ Ahmet Zeki Bulunç, "Panel Konuşması (Soru-Cevap)", *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 95-96.

son döneminden günümüze kadar süren kimi hataların yapıldığını söylemektedir. Türkiye'nin bugün Kıbrıs'ta tutunabilmesinde iki politik mimar olarak Rauf Denktaş ve Fatih Rüştü Zorlu'yu zikretmektedir. Ve Zorlu'nun idam edilmesinin çok acı olduğuna vurgu yapmaktadır²¹. Kıbrıs'la ilgili hataların Osmanlı'dan sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de süreklilik arz etmesi uluslararası konjonktürün olumsuzluğunun yanısıra Ülke'nin içinde bulunduğu politik, ekonomik, askeri, teknolojik ve mali sorunlarla birlikte iç ve dış toplumsal ve bölgesel şartların neticesiyle de irtibatlıdır. Havanın kapalı olduğu bu süreçlerin dışında yıldızın parladığı anlar da olmuştur: Zürih-Londra Anlaşmaları ve Kıbrıs Barış Harekatı. Süreklilik unsurlarına değişim dinamikleri eklenmediği sürece Kıbrıs'ta iç ve dış bileşenler bakımından enerjik ve sinerjik bir sonuç beklenmemelidir. Türkiye'nin milli pozisyonunu korurken orta büyüklükte bir devlet olduğu gerçeğini aklından çıkarmadan diplomasiyi her seviyede daima devrede tutmak gerekir.

Kıbrıs'la ilgili herhangi bir operasyon yapılmadan önce siyasi zeminin hazırlanması gerektiğine vurgu yapan Elekdağ, önce ekonomik açıdan işe başlayıp dikkatli, özenli bir şekilde adım adım yürümenin gerekli olduğunu beyan eder. İşin hukuki boyutunu ve ticari kısmını da göz ardı etmeden, dikkatleri dağıtmadan süreci yürütmek gerekmektedir²². Kıbrıs'ın, Girit gibi elden çıkmasına Türk milleti asla razı olmayacaktır, bununla birlikte Kıbrıs'ta mevcut durum sürdürülebilir değildir²³.

AK Parti'nin 3 Kasım 2002'de iktidara gelmesinden sonra, Kıbrıs konusunda AB tam üyeliği süreci noktasında bir farklılaşma eğilimi gözlemlenmektedir. Seçim bildirgesinde toplumlardan söz edilip AB içinde federal bir devlet olan Belçika modeline vurgu yapılmasına rağmen Erdoğan, Kıbrıs'a egemen iki devlet formülünden geri adım atılmayacağını söyleyecekti. Ancak hükümetin bu arayışı önceki hükümetlerin savunageldiği konfederasyon tezinden farklı idi²⁴.

Kıbrıs Rum Kesimi'nin Kıbrıs olarak tek başına AB üyesi olma ihtimali ile süreç farklılaşmıştır. Uluslararası hukuk açısından kritik durum ve konu,

²¹ İlker Başbuğ, "Panel Konuşması", *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 50-54.

²² Şükrü Elekdağ, "Panel Konuşması (Soru-Cevap)", *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 106-107.

²³ Panel Sonuç Bildirgesi, *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, s. 117.

²⁴ Kudret Özersay, "Kıbrıs Konusu", *Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012*, 2.Baskı, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, ss. 636-637.

Ada'nın 1960 Anayasası'ndaki statüsünden geriye gitmesine ve Kıbrıslı Türklerin haklarının kaybına yol açabilecek gelişmelerdir²⁵.

Türkiye'nin 1987'deki tam üyelik başvurusu 1989'da Türkiye'ye şimdilik üyeliğe ehil olmadığı söylenmek suretiyle kapıyı aralıklı tutarak reddolunmuştu. Böylelikle Türkiye, AB üyelik rayında, çekim ve etki alanında tutulmuş olmaktadır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde de Türkiye'ye muğlak bir üyelik perspektifi sunulmuş olarak tam üyelik beklentisine sokulması hedeflenmişti. Rumlara da Kıbrıs sorununun çözülmemiş olması tam üyeliğe engel olmayacaktır, denilerek Kıbrıs meselesinin çözüm iradesi ve fırsatı bir kenara itilmiş olmaktadır²⁶. Çok özel siyasi niteliklere bürünmüş bir konu haline getirilen Kıbrıs Meselesi, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde karşılaştığı pek çok engelden bir tanesi olacaktır²⁷.

Rauf Denktaş'a danışmanlık da yapan Prof.Dr.Mümtaz Soysal Annan Planı ile ilgili eleştirel bir makalesinde, dünyanın en zor coğrafyalarından birisi olmaktan kaynaklanan problemlerin çetinliği her türlü yararçı ve yayılmacı dürtülere karşın rasyonel gerçekçiliğin Türk dış politikasının en temel ilkesi olarak kalacağını vurgulamaktaydı²⁸.

Yakın zamanlarda Kıbrıs'la ilgili en önemli gelişme Annan Planı çerçevesinde gerçekleştirilen 24 Nisan 2004 tarihli referandumlar ve yansımaları olmuştur. Burada Kıbrıslı Türklerin %65'i 'evet' derken Kıbrıslı Rumların %76'sı 'hayır' demiştir. Bu süreçte temel sebep GKRY'nin AB üyesi olduktan sonra kendi lehlerine daha iyi bir anlaşma düşüncesinde olmalarıydı. Nitekim Mayıs 2004'te üyeliklerinden bu yana planda başta güvenlik olmak üzere sürekli değişiklik talep etmeye başlayacaklardı²⁹. Türkiye 17 Aralık 2004 AB zirvesi ertesinde ya AB'yle GKRY'ni (Kıbrıs Cumhuriyeti) tanımak koşulu ile ucu açık bir müzakere sürecine devam etme ya da AB projesini dondurma arasında bir tercih noktasına gelecekti. 3 Ekim

²⁵ Haluk Kabaalioğlu, *Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997, ss. 13-17.

²⁶ Hasan Mor, *Türk Dış Politikasında Kıbrıs ve AB Çıkmazı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2019, ss. 254-255.

²⁷ Mor, *a.g.e.*, ss.259-260.

²⁸ Kıvanç Ulusoy, *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, USAK Yayınları, Ankara 2015, s.149.

²⁹ Emel G. Oktay ve Müge Kınacıoğlu, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kıbrıs Politikasının Analizi", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, s. 355.

2005 müzakere çerçeve belgesinin kabulüyle Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümünü BM çatısı altından AB çatısı altına taşımış oluyordu³⁰.

Rum tarafının Annan Planını reddetmesinde dış müdahale veya Rumların ifadesiyle dış komplo boyutu da söz konusudur. Planın uluslararası güçler tarafından dayatıldığı algısı toplumsal bir dirence yol açmıştır. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e ilişkin bir başka gerçek ise, uluslararası sahada ittifakların akışkan ve değişken karakterinin öne çıkmasıdır³¹.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler ve Kıbrıs meselesinde bir çözümün olabilmesi için yeni bir uzun dönemli görüş açısının tek yanlı kısa dönemli amaçlara üstünlük sağlaması gerekmektedir. Mevcut tıkanıklıkları aşmak için tarafların yeni yollar düşünmeleri ve ortak bir gelecek için sağlıklı diyalog kurmaları şarttır. Her iki tarafın da benimseyebileceği farklı ve başka tutumlar olmalıdır. Gerçek sorunların ve çıkar ayrılıklarının ciddi seviyelerde olduğu ilişkilerde politik sorunların kendiliğinden çözüleceğini ummak makul değildir³².

2. Küresel Güvenlik ve Barış İçin Aşıl Refleksi Olarak Doğu Akdeniz ve Kıbrıs

Deniz gücünün tarih boyunca büyük önemi olmuştur. Roma'luların Kartaca'lı Hannibalı durdurabilmesi deniz kontrolü sayesinde olmuştur³³. Şartlar Akdeniz'e dünya tarihinde o büyüklükte başka hiçbir deniz parçası ile kıyaslanmayacak ölçüde önemli ticari ve askeri rol vermiştir³⁴. Mahan'ın bu tesbitleri hala geçerlidir.

Cebelitarık'tan Süveyş Kanalı'na uzanan 2000 millik deniz yolu ile Akdeniz jeostratejik bir öneme sahiptir. Bilhassa Doğu Akdeniz'in dünyanın stratejik merkezi durumunda olduğu kesinlikle söylenilebilir³⁵. 1869'da açılmasından itibaren Süveyş Kanalı dünya tarihinin en kritik jeostratejik

³⁰ Ayşe Füsün Arsava, "14 Nisan 1987 Tarihli Tam Üyelik Başvurusundan Günümüze Dek AB-Türkiye İlişkileri", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, s.147.

³¹ Kıvanç Ulusoy, *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, USAK Yayınları, Ankara 2015, ss. 156-158.

³² Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993, s. 125.

³³ Alfred Thayer Mahan, *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, 2. Basım, çev. Kerem Fındık ve Melahat Fındık, Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003, ss.17-18.

³⁴ Mahan, *a.g.e.*, s. 56.

³⁵ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, s. 6.

boğazlarından birisi olarak daima önem arz etmiştir. Süveyş, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz jeopolitik ve jeoekonomik önemini daha da arttırarak korumaktadır. Doğu Akdeniz aynı zamanda güvenlik kavramının mayalandığı bir coğrafyadır.

20.Yüzyılın ortalarına kadar Kıbrıs Adası milliyetçiliklerin etkisine uzak, Türklerin ve Rumların bir arada yaşadığı, geleneksel toplum özellikleriyle Osmanlı bakiyesi bir hüviyet arz ediyordu. Temel sorun İngiliz sömürgesi haline gelmiş olmaktan kaynaklanıyordu. Bu milliyetçilik öncesi dünyada taşrada var olan ‘doğal durum’un aksine, şehir merkezlerinde ‘tarihsel durum’ öne çıkmaya başlayacaktı. Modernleşme ile birlikte gelen milliyetçilik dalgaları Hristiyanları ve Müslümanları süreç içerisinde Helenler ve Türkler olarak politik özneler haline dönüştürecek. ‘Biz’ ve ‘onlar’ söylemi içerisinde yeni çizilen zihinsel sınırlar toplumsal alanları da biçimlendirmeye başlayacaktı. Doğal cemaat yerini hayali cemaate bırakacaktı. Bu ortam içerisinde kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti, ‘yurttaşsız cumhuriyet’ olarak etnik gruplar arasındaki çatışmalarla sarsılacaktı. Fasit bir daire içerisinde yuvarlanan Kıbrıs’ta haklılığından hiç şüphe etmeyen iki milliyetçi toplum tezahür edecekti. Milliyetçiliklerin aklamacı aklını sorgulayan eleştirel düşünce her iki kesimde de sınır boylarına doğru, toplum dışına sürülecekti³⁶. Kıbrıs Türk toplumunda milliyetçi hareketlenme Kıbrıs Rum toplumundan bir yüzyıl sonra başlayacaktı. Kıbrıslı Rumların ‘enosis’ arzuları ile modern Kıbrıslı Türk kimliğinin açığa çıkması arasında diyalektik bir ilişki ve etkileşim olacaktı. Özünde Kıbrıs’taki Türk milliyetçiliği Helen milliyetçiliğine karşı yükselen bir reaksiyoner etnik milliyetçiliği biçiminde gerçekleşecekti³⁷. Nitekim Papadakis’e göre, “Başlangıç her zaman anahtar görevi görüyordu... Kıbrıslı Rumlar için, sorunun başlangıcı her zaman 1974’tü. Savaş, felaket, trajedi, göçmenler, kayıp insanlar: Tüm bu kelimeler 1974’ü tanımlardı. Kıbrıslı Türkler için ise durum farklıydı. Savaş, felaket, trajedi, göçmenler, kayıp insanlar: Tüm bunlar 1963’te başlamıştı”³⁸. Bir mizah yazarının 1965’te söylediği “Kıbrıslılar bir dünya gücü olamayacaklarını biliyorlar,

³⁶ Niyazi Kızılyürek, *Milliyetçilik Kışkırcısında Kıbrıs*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, ss. 11-14.

³⁷ Kızılyürek, *a.g.e.* s. 335.

³⁸ Yiannis Papadakis, *Ölü Bölgeden Yankılar Kıbrıs’ın Bölünmüşlüğüne Aşmak*, çev. Burcu Sunar (Kıbrıs Türk Ağzına Çeviren: Hatice Safa), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 100.

ama bir dünya belası olmayı başardılar ki bu da en az diğeri kadar iyi.”³⁹ ifadesi de çarpıcı bir analiz olarak dikkati çekmektedir.

Y.Navaro ‘Kurmaca Mekan (Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası)’ başlığıyla Türkçe’ye çevrilen kitabında, “*Duygular karmaşık ve değişken fenomenlerdir. Herhangi aleni bir duygu kendi içinde sayısız ayırım barındırabilir. Ayrıca duygular zaman içinde dönüşebilir, başkalaşabilir ve yeni şekiller veya renkler alabilirler*”⁴⁰.” diyerek duyguların kimlik mekanlarının oluşumundaki yerine ve oluşumuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Kıbrıslı Türklerin bir topluluk olarak kendi vatanlarında kaybolduklarından şikayet ettiklerini söylemesi de dikkat çekicidir⁴¹.

Kıbrıs’ta söz konusu olan tek kültürlülük değil iki farklı kültürün karşılıklı etkileşimi ve kimi konularda benzerliğidir⁴². Bozkurt’un “*Kıbrıs Cumhuriyeti çok hassas dengeler üzerinde kuruldu ancak karşılıklı iyi niyetle yürütülebilir*” hükmü Kıbrıs’ı daha iyi anlamak için önemli bir tesbittir⁴³.

Kıbrıs’ta Türk insanının toplumsal yaşamında bir etki tepki ilişkisinden de bahsetmek mümkündür. Etkisel düzeyde tezahür eden yetkisizlik, ilgisizlik, neme lazımcılık, kayıtsızlık, düzensizlik ve umursamazlığa; tepkisel düzeyde bıkkınlık, yılgınlık, karamsarlık, içe kapanıklık, mutsuzluk ve ümitsizlik eşlik etmektedir. Yeni toplum tipinin sınıfsal kökenli olarak değil kültürel kimlik ekseninde tanımlandığı bir süreç yaşanmaya başlanmaktadır. Ancak bu süreç bütün toplumları inşa eden insanın madde ve mana bütünleşmesi noktasındaki karmaşık ilişkisini ve bunların arasındaki etkileşimleri göz önüne alamadığı için bir eksiklik içermektedir⁴⁴. Kıbrıs Rum ve Türk toplumuna dikkatlice bakıldığında, “*Kıbrıs sorununun çözümü tabandan gelerek çözülebilir mi?*”⁴⁵ diye düşünmek konuya ayrı bir boyut katabilir. Savaş genellikle tek taraflı iradeyle ortaya çıkarken barışın

³⁹ Papadakis, *a.g.e.*, s. 307.

⁴⁰ Yael Navaro, *Kurmaca Mekan: Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası*, çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 247.

⁴¹ Navaro, *a.g.e.*, 250.

⁴² İsmail Bozkurt, *Beştulum’dan Zirköy’e Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlkgençliği 1940-1963*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 124.

⁴³ Bozkurt, *a.g.e.*, s. 424.

⁴⁴ Soyalp Tamçelik, “Türkiye’deki Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Kıbrıslı Türklerle İlgili Raporların Analizi ve Sosyal Hayata İlişkin Değerlendirmesi (1936-1941)”, *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960’a Kadar) II.Cilt*, ed. Osman Köse, Akdeniz Karpaz Üniversitesi (Baskı: Bursa), Lefkoşa 2017, ss. 1051-1052.

⁴⁵ Etienne Copeaux ve Claire Mauss Copeaux, *Taksim! Bölünmüş Kıbrıs (1964-2005)*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 300.

çok taraflı iradelerin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle, eşyanın tabiatından ve toplumsal yapıdan kaynaklanan olaylara çare bulmak kolay değildir⁴⁶.

L.Karakatsanis, Kıbrıs'ın 1974'ten 1999'a kadarki süreç içerisinde Türkiye ile Yunanistan'ın soğuk savaşı sonucunda bir hayalete dönüştürüldüğü vurgusunu yapmaktadır. Türk tarafında 'yavru vatan (baby-land)' algılamasına karşın Yunan tarafında 'büyük ada (megalonisos)' olarak algılanmasını örnek vermektedir. Bununla gerçekte öyle bir yer olmamasına rağmen sosyo-politik yaşamla o hale getirilen bir mekanı kastetmektedir⁴⁷.

Kıbrıs, tarihsel olarak dinler tarihi açısından da çok önemlidir. "*Kıbrıs Kilisesi'nin geçmişi Sen Paul'le birlikte M.S. 45 yılında adanın Romalı valisini Hristiyanlığa döndüren Aziz Apostol Barnabas'a kadar uzanır.*". Kilise 12. ve 16. Yüzyıllar arasında Osmanlı'nın Kıbrıs'ı almasına kadar çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Osmanlılar, Ortodoks Kilisesini eski itibarlı konumuna getirdiler. Kilisenin başı olan Başpiskoposun 'Etnark' (toplumsal lider) mevkiine yükselmesi bu süreçle gerçekleşecektir⁴⁸. G.Klerides'in Cumhurbaşkanı Makarios ile ilgili -Kıbrıs'ın siyasi tarihinde kilit bir öneme sahip olmuştur- değerlendirmesi kayda değerdir: "*çocukluğunda Cikko Manastırı'nda çömez iken çevre köylülerle koyun alışıverşi işinin sorumlusu olduğu dönemde öğrendiği bir taktiğe göre, siz en akli başında önerileri bile reddederseniz, karşı taraf daha da geri gider.*"⁴⁹. Dikotomik ve ötekileştirici yaklaşımların sınırlandırıcı etkisinin öğrenilmiş çaresizliğe yol açmaması için herkese teşmil edilebilecek güvenlik, özgürlük ve refah yönelimini subjektif ve objektif şartlarıyla inşa edebilmenin arayışı içinde olmak gerekir.

Var olma ve varlığını sürdürme ile doğrudan bağlantılı bir kavram olan güvenlik, bu amacın sağlanması için strateji kavramıyla iç içedir⁵⁰. Strateji temelini 'gelecek' ortamından alır ve bu anlamda yenilik ve değişmelerin

⁴⁶ Cemil Oktay, *Modern Toplumlarda Savaş ve Barış*, 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 39.

⁴⁷ Leonidas Karakatsanis, "Repositioned/re-signified: Echoes of violence, aporias of solidarity across Cyprus, Turkey and Greece", *The Politics of Culture in Turkey, Greece and Cyprus*, ed. Leonidas Karakatsanis, Nikolaos Papadogiannis, Routledge, New York 2017, s.78.

⁴⁸ Stanley Mayes, *Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Başpiskopos III. Makarios & Makarios Yaşam Öyküsü*, çev. Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2019, s. 27.

⁴⁹ Nazım Beratlı, *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi 1878-1983 Başlangıç'tan KKTC'ye*, "Önsöz" (Hakan Tanıttıran), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020, s.7.

⁵⁰ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2008, s. 111.

orta ve uzun vadeli olarak ele alınması anlamına gelir⁵¹. Pax Romana dönemini hatırlatan “*Si vis pacem para bellum: Barış istiyorsan savaşa hazırlıklı ol*” deyişi ile Pax Ottomana’dan bu yana özlü sözlerden birisi olarak söyleneğelen “*İster isen sulhu salah hazır ol cenge*” ifadesi aslında bugün de geçerliliğini sürdüren stratejik yaklaşımlardır.

Güvenlik stratejisinde psikolojik ve sosyolojik özellikler birlikte kullanılabilme özelliğinde olmalıdır. Barışçıl işbirliği ve güvenlik stratejilerinde müzakerelerle birlikte yürütülecek diplomatik pazarlıklarda vaatler ve ikna ile birlikte sorunları ve çözümsüz durumları hatırlatacak eski dosyaları sürekli gündeme getirmek yerine yeni bir öneri sunmak ta çok önemlidir. Özellikle tek başına hedeflerin gerçekleştirilememesi ve maliyetlerin yüksek olması durumunda işbirliği stratejisi tercih edilir⁵². Tabii bir de ekonomik olarak birbirine kenetlenmiş aktörlerin askeri kuvvet uygulamayacağı da bilinmektedir⁵³.

Çok taraflı uluslararası örgütler arasında ve uluslararası güvenlik konularında çoğu insanın hemfikir olduğu şey rekabet ve işbirliğinin diyalektik bir süreç olduğu gerçeğidir. Çok taraflı örgütler otomatik olarak bağımsızlık (independence) ve interaktif (interdependence) talepleri içermektedir⁵⁴.

2.Dünya Savaşı sonrasındaki görüşmelerde, Yalta Konferansı ve diğer aşamalarda güvenlik kavramı bilhassa BM antlaşmalarıyla ön plana çıkmaya başlamıştır. İki kutuplu Dünya’nın Nükleer Dehşet Dengesi, güvenlik kavramının yeni sistemin temel eksenini oluşturması kaçınılmaz bir süreç olmuştur. 20.yy’ın son çeyreğine dek etkili olan ulus-devlet normları ve formu küreselleşme trendinin güçlenmesi ile beraber karşılıklı bağımlılık dolayımında yeniden üretilen bir güvenlik ya da güvenikleştirme stratejisine doğru evrilmektedir. Küresel ölçekli terör ve tehditlerin başı çektiği yeni güvenlik yöneliminde farklı unsurlar ve dinamikler rol oynayabilmektedir.

Ortadoğu’da devletler arasında giderek büyüyen istikrarsızlık ve güvensizlik ortamının sebebi tüm bölgeyi kapsayan ihtilafları ve çatışmaları önleyici ve yönetici bir mekanizmaya sahip olunmamasıdır. Yeni bölgesel işbirliği modellerinin gelişimi bu güvensizlik ortamının önlenmesinde kritik

⁵¹ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 108.

⁵² Dedeoğlu, *a.g.e.*, ss. 117-124.

⁵³ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 106.

⁵⁴ Stephen Aris ve Aglaya Snetkov, “Cooperating and competing: relations between multilateral organizations in international security”, *Inter-Organizational Relations in International Security*, ed. Stephan Aris, Aglaya Snetkov, Andreas Wenger, Routledge, New York 2018, s. 2.

bir öneme sahiptir. Sıfır toplamlı toplu güvenlik (collective security) aklına sahip güvenlik yaklaşımları iflas etmiş durumdayken işbirliğine dayalı güvenlik (cooperative security) eğilimi güç kazanmaktadır. İlkinde (collective) spesifik bir askeri tehdite karşı beliren dışlayıcı bir karakter ön planda iken, ikincisinde (cooperative) kapsayıcılık, güven teşkiliyle biçimlenen ortak norm ve kurallar sayesinde güvensizlik ve çatışmaların önlenmesi esas alınmaktadır⁵⁵. Arap Baharı sonrası karada yürütülen destabilizasyon ve deregülasyon süreçlerinin, neredeyse adı konmamış bir üçüncü dünya savaşı formatında Doğu Akdeniz'e doğru sürüklenmesi ve savrulması sadece bölge için değil bütün bir insanlık için tehdit ve tehlikedir.

2015'ten itibaren Avrupa'ya sirayet eden mülteci krizi Doğu Akdeniz'i sıcak bir nokta haline dönüştürmüştür. AB için Doğu Akdeniz ve tüm güney çevrede jeopolitik istikrarı ve ekonomik gelişmeyi desteklemek öncelikli hedef haline gelmiştir⁵⁶.

Tarihsel kırılma ve alt-üst oluşların inanılmaz bir hızla ulaştığı bu zaman diliminde en önemli unsurlar hedef kitle ve muhatapların psikolojik, toplumsal algısı ve ihtiyaçları ile biçimlendirilen politik yaklaşımların küresel, bölgesel ve yerel gerçeklik açısından nesnel ve öznel olarak anlamlı olup olmamasıdır. Bölgesel güvenliğin her açıdan sağlanması Doğu Akdeniz'in ve doğal pozitif etki ve sonuçlarıyla Kıbrıs'ın güvenliği için 'sine qua non' bir zorunluluktur.

3. Uluslararası İlişkilerde Paradigmatik, Bilişsel ve Algısal Dönüşüm

Bilimsel faaliyetlere temel referans çerçevesi içinde perspektif sunan, Bilim Felsefesinde geçtiğimiz yüzyılda kayda değer katkılar sağlayan T. Kuhn 'Paradigma' modeliyle, K.Popper ise 'yanlışlanabilirlik' görüşüyle çok önemli çığır açmışlardı. Bu metodolojilerin ve yaklaşım biçimlerinin ve diğer eleştirel teorilerin uluslararası ilişkiler disiplinine yansması gecikmeli olarak gerçekleşecekti.

⁵⁵ Dalia Dassa Kaye, "Can It Happen Here? Prospects for Regional Security Cooperation in the Middle East", *Order From Ashes: New Foundations for Security in the Middle East*, ed. Michael Wahid Hanna, Thanassis Cambanis, The Century Foundation Press, New York 2018, ss. 11-15.

⁵⁶ Simone Tagliapietra, *Enerji Doğu Akdeniz'de İstikrarı Şekillendirici Bir Faktör Olabilir mi?*, çev. Feyzi Özcan, Avrupa Parlamentosu Dış Politika Direktörlüğü, İyiDüşün Yayınları, İstanbul 2017, s. 20.

Bilimsel herhangi bir teorinin tahmin ve öngörülleri realite tarafından doğrulanmayınca teorinin yerine realitenin yanlış olduğunu söylemek anlamlı değildir. Ancak bazı teorisyenlerin böyle bir eğilimi olabilir. Realite (gerçek) belki moralite bakımından anlamlı görünmeyebilir ancak bu realitenin red sebebi olamaz. Bazı teoriler yanlış olabileceklerine dair bir ihtimali kabul etmeseler de bilimsel teoriler yanlışlanabilirliğe açık olmalıdır. Kimi önermeler çürütülemezse bile yanlışlanabilirler. Her bir teorinin mantıksal boyutu ve kanıtları alternatif teorilerin oluşumuna kaynaklık teşkil edebilir. Bu yaklaşımın, teorik açıdan uluslararası ilişkilerin güncel politika yapım sürecine yararları olacaktır⁵⁷.

1980'li yıllarda ortaya çıkan eleştirel dönemle birlikte daha kapsayıcı paradigma ihtiyacıyla uluslararası ilişkiler sosyolojisi gelişmeye başlamış ve devlet ötesi unsurlar da analizlere dahil edilmeye başlanmıştır. Paradigmalar arası tartışma realizm ve pluralizmin yanına yapısalcı olarak tanımladığı az gelişmişlik kuramlarını ve eşitsizlik problemini yerleştirmiştir⁵⁸. Kuramları kurgusal ve zihinsel serüvenlerini göz ardı ederek mutlak kategoriler olarak ele almak, aklın özgürleşim potansiyeline karşı bir ironidir. Kavram ve bağlam ilişkisi özellikle uluslararası ilişkiler için çok önemlidir.

Immanuel Kant yaklaşık iki yüzyıl önce çok çarpıcı bir tarzda cumhuriyetçi yönetimin ileride bir demokratik devrime yol açabileceğini söylemiş ve kalıcı barışın (onun ifadesiyle ebedi barış) bunun üzerine oluşabileceğini iddia etmişti. Bugün demokrasi ile barış arasında kurulan ilişkilerin kaynağı olarak görülebilecek bu yaklaşım biçimi, demokrasinin yerleşmesiyle barışın kalıcı olabileceği düşüncesine evrilmiştir. Demokrasilerde insanlar kendilerini özgür hissediyorlarsa 'yaşa ve yaşat' ilkesini sahiplenecekler ve diğer ülke vatandaşlarına düşmanca davranmayıp saygı göstereceklerdi⁵⁹. Demokrasi teorisindeki bu ideal yaklaşım ekonomi politik sebeplerle ve Batı Dünyası'nın sömürgecilik geçmişi ve sonraki savaşları dolayısıyla teorik bir imkan olarak kalacaktı.

⁵⁷ Bruce Bueno de Mesquita, *Principles of International Politics*, 5. Edition, SAGE Publications, California 2014, ss. 58-62.

⁵⁸ Faruk Yalvaç, "Devlet", *Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, 8. Basım, ed. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 30-31.

⁵⁹ Margaret G. Herman ve Charles W. Kugley, "Politik Psikoloji Perspektifinden Demokrasi ve Uluslararası Barışın Tekrar Değerlendirilmesi", *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, drl. Erol Göka, Işıl Kuşçu, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002, ss. 91-93.

Soğuk Savaş'ta Güvenlik İkilemi (Security Dilemma) ve 1990'ların ardından (Soğuk Savaş sonrasında) daha çok rağbet gören güvenlikleştirme (securitization) nispi ölçekte istikrar sağlasa da güvenliğin objektif ve sübjektif unsurları için makul, meşru ve herkesçe benimsenebilir bir barış ikliminin oluşumunda yeterli olmamaktadır. Uluslararası ilişkiler kuramlarını salt realist çerçevede anarşik karakterli olarak yorumlamak, bir doğa düzenini önleme eğilimi görüntüsü içerisinde hegemonik hiyerarşinin ideolojik taşıyıcısı haline getirilmemelidir.

Çoğu zaman tarihsel travmalarla ve büyük hadiselerle biçimlenen sosyal kimlikler etno-sentrik davranışların da kaynağıdır. İnsanlar böyle kritik zamanlarda kendi endişelerini gidermek için güvenliklerini içinde buldukları gruplarıyla özdeşleşerek sağlama eğilimine girmektedirler⁶⁰.

Uluslararası İlişkiler'deki karşılıklılık (reciprocity) kavramı bilimsel disiplin için geçerlidir ve merkezi bir üst otorite olmadan devletlerin ve diğer aktörlerin nasıl işbirliği içine girebileceklerini açıklar. Oyun teorisi kapsamında ünlü 'mahkumun ikilemi' deneyinde gözlemlendiği üzere insanlar deneme ve yanılmadan daha çok diğer oyuncunun güdü ve niyetlerinden yola çıkarak -nasıl davranacaklarına dair yaptıkları çıkarıma göre öğrenmektedirler. Tabii oyun teorisi öğrenme sürecini ihmal ettiği ve insanları kontrol edemedikleri çevrelerindeki güçlere etki-tepki veren otomatlar olarak gördüğü için eleştirilmektedir. Deneysel olarak ortaya çıkan stratejilerden 'misilleme' kültürel dünyadan tanıdık olduğu için etkili olmakta ve yine ani strateji değişikliği muhatabın anlam karmaşasından sonuçlar çıkartmasına yol açtığı için işe yaramaktadır⁶¹.

Grup kaynaklı ben-merkezci tutum ve reflekslerin insanlar ve toplumlar arasındaki iletişim ve etkileşimi bloke edip kesintiye uğrattığı bilinmektedir. Toplumlar arasındaki gerilim ve çatışma unsurlarının barış içinde birlikte bir arada yaşama yönünde bir ortak iradenin oluşumu için önleyici ve engelleyici nedenleri ortadan kaldırmak farklı açılardan, değişik cephelerden çok yönlü bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır⁶².

Büyük ölçekli bir çatışmada, güç kullanımı gereği göz ardı edilmeksizin, barışı inşa yolu ve kapısı da psiko-sosyal ve kültürel zemin

⁶⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*, Dora Basım-Yayın, Bursa 2015, ss. 6-7.

⁶¹ Deborah W. Larson "Uluslararası İlişkilerdeki Karşılıklılık Psikolojisi", *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, drl. Erol Göka, Işıl Kuşçu, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002, ss. 175-180.

⁶² Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*, Dora Basım-Yayın, Bursa 2015, ss. 7-8.

canlı tutularak desteklenmelidir. Bireysel ya da kurumsal arabuluculuk fonksiyonunda sistemsel yetersizlik kadar kaynak ve personel bulma sorunları da önem arz eder. İşin temelinde uluslararası politik psikolojik yönelim ve unsurları içeren bir vizyon ve misyon mutlaka olmalıdır⁶³.

Çatışmalı ve gerilimli ortamlarda işbirliği arayışlarının psikolojik ve objektif temellerinin yeniden inşa edilmesi şarttır. Birey ve topluluk bazında etkili ve ikna edici iletişime geçilebilmesinin önündeki engeller ve setler kısa, orta ve uzun vadeli eğitim ve öğrenme faaliyetleriyle aşılabılır.

V.Volkan'ın psikolojik süreçlerin tarihsel süreçlere eşlik etmesi tespiti dikkat çekicidir. Ve iki etnik grubun ikiz görüntülerle saldırganca belirlenmiş 'kötü imgesi'nin alıcısı olarak birbirlerine yönlendirme yapmaları söz konusudur. Bir de mücadelenin kaybına bağlı düşük öz saygıyı gizlemek için savunmacı bir uyum, adaptasyon olarak grup narsizmi'nin yükseldiğini ifade etmektedir⁶⁴.

Bir örnek olarak kuşatılmış bölgedeki Türkler'in o gerilimli kriz dönemlerinde (1960'ların ikinci yarısında) hemen hemen her evde muhabbet kuşu beslemesi dikkatini çekmiştir. Volkan, bu durumu kendi çaresizlik ve ihtiyaçlı hallerini muhabbet kuşları üzerinden dışsallaştırma olarak nitelendirmektedir⁶⁵.

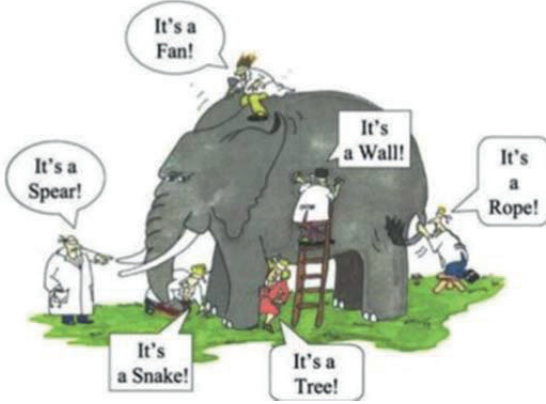
Soğuk Savaş dönemi bölgesel çatışmaları tanımlamada kullanılan "*bireysel şartlar ve gelişmelere cevap olarak ortaya çıksa bile bölgesel kalmayı sürdüren*" ifadesi başlangıç noktası için iyi bir hipotez olmakla birlikte sonradan yetersiz kalmıştır. Conflict management yaklaşımı üç temel teşvik edici unsuru yansıtmalıdır: bölgesel güvenlik problemlerinin türü ve şiddet derecesi, bölgesel aktörlerin ve mekanizmaların sorunu ele alabilme arzusu ve kapasitesi ve son olarak bölgeyi etkileyebilecek durumdaki bölge dışı aktörlerin tercihlerinin varlığıdır⁶⁶.

⁶³ Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 97-99.

⁶⁴ Vamık D. Volkan, *Kıbrıs: Savaş ve Uyum Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*, çev. Berna Kılınçer, Everest Yayınları, İstanbul 2008, ss. 5-6.

⁶⁵ Volkan, *a.g.e.*, s. 4.

⁶⁶ Joseph Lepgold, "Regionalism in the Post-Cold War Era: Incentives for Conflict Management", *Regional Conflict Management*, ed. Paul F. Diehl, Joseph Lepgold, Rowman&Littlefield Publishers, USA 2003, ss. 11-12.

Resim: Perceptions and Misperceptions (Görme engellilerin bir fil'in yanına konularak gördüklerini tarif etmelerinin istenmesiyle ilgili hikaye/fıkra çok meşhurdur. Herkes kendi algısına göre ve deneyimine göre fil'e ait bir parçayı farklı nesnelere benzetmektedir ancak bir bütün olarak fil görülmektedir ve keşfedilmemiştir. Uluslararası ilişkiler disiplini bakımından da çarpıcı bir hikayedir.)

Bireysel ve kurumsal iletişimin politik ve insani sonuçlarını değerlendirirken doğru veya yanlış algılamanın mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir. Özellikle karar alıcılar bakımından bu durum mikro, normo ve makro ölçekli olarak milletlerin hayatına tesir edeceği için farkındalığı aşan bir bilinç seviyesinde bilgi ve öğrenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Robert Jervis, 'Perceptions and Misperceptions' (Algılamalar ve Yanlış Algılamalar) kitabında, mantığın bize algı ve analiz seviyesi bağlamında dünyayı psikolojik bir ortam içinde aktörlerin gördüğü şekilde ve o dünya içerisinde gerçekleştirilen siyasalar bağlamında operasyonel ortam çerçevesinde yapılacak bir ayrımla değerlendirmeye izin vereceğini ve bunun siyasetçilerin hedefleri, hesapları ve idrakleri yönünden karar ve siyasalarına aracılık edilmesi bakımından tartışılması gerektiğini belirtir. Bu 'niçin'li sorulara karar alma seviyelerindeki analizler olmaksızın cevap verilemez. A.Wolfers analiz seviyelerini iki, K.Waltz üç olarak belirlerken J.Rosenau ise beş'e çıkarmaktadır. Jervis'e göre dört analiz seviyesi söz konusudur: Karar Alma (Decision Making), Bürokrasi, Devletin Doğası ve İç Politikanın İşleyişi, Uluslararası Çevre. Her bir seviyenin seçimi keyfi olarak ya da zevk meselesi olarak belirlenmemiştir. Bu seçim ilgilenilen bir

seviyeye ait fenomenin doğasına ait değişkenliğin, etkilediği inancın, kanaatin (sıklıkla kamburun) ürünüdür⁶⁷.

Mısır'ın öldürülen devlet başkanı Enver Sedat 19 Kasım 1977'de İsrail'e uçtu ve Knesset'te yaptığı konuşmada İsrail'le Mısır arasında bir psikolojik bariyerin varlığından söz etti. Sedat'a göre sorunların kaynağını %70 oranında bu bariyer teşkil ediyordu⁶⁸. Aslında tüm dünyada devletler, toplumlar ve insanlar arasında varolan bir psikolojik bariyerden bahsetmek daha isabetli bir yaklaşımdır.

Hobsbawm, bugünkü dünyanın tek bir devletin domine edemeyeceği (başat olamayacağı) kadar karmaşık hale geldiğini ifade etmektedir. Uluslararası İlişkiler açısından tehlikeli olan dünyanın istikrarsızlaştırılmasıdır ve buna örnek olarak Ortadoğu verilebilir⁶⁹. Farklı akılların bileşke vektörü olarak tanımlanan 'global asabiye' yaklaşımı ile yerel, milli ve global duruş ve bakışlar arasındaki yabancılaşma ve dağılmanın önüne geçebilecek zihinsel mimariyi zaman içerisinde inşa etmek mümkündür⁷⁰.

Uluslararası İlişkileri mevcut ya da geçerli kabul edilen uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde değerlendirme eğiliminden dolayı gerçekler ancak belli bir süre içinde anlamlı görünmektedir. Bir süre sonra ne kadar yanıltmış olunduğu fark edilse bile tablo değişmemektedir. Bu noktada hızla değişen uluslararası ortamda göreceli gerçekleri ortaya koyma imkanı söz konusudur⁷¹. Kişinin ne gördüğü teorik perspektifine bağlıdır ve bu perspektif de kavramların anlamlarına tesir eder⁷². Dünya meselelerini çözmek için yeni kavramlar geliştirilip açığa çıkarılmazsa ve askeri

⁶⁷ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton 1976, ss. 13-15.

⁶⁸ Vamık D. Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*, 2. Basım, çev. Medine Banu Büyükkal, Everest Yayınları, İstanbul 2009, s. 1.

⁶⁹ Eric Hobsbawm, *Globalization, Democracy and Terrorism*. Little Brown, London 2007, ss. 161-164.

⁷⁰ Mehmet Hişyar Korkusuz, "Kabile, Devlet ve Küreselleşme Bağlamında Asabiye Kuramını Yeniden Okumak Mümkün Mü?", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2 (2016), s. 689.

⁷¹ Hasan Köni, *Kaos Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, 2. Baskı, Wizart Edutainment, İstanbul 2016, s. 15.

⁷² Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binaltı, ed. Çınar Özen, Phoenix Kitabevi, Ankara 2015, s. 182.

teknolojilerin yetersizlikleri halledilmezse insanoğlunu sonu gelmez savaş hikayeleri beklemektedir⁷³.

Churchill'in 5 Mart 1946 Fulton Missouri'de "*An iron curtain has descended*", (Avrupa'nın üzerine) demir bir perde inmiş bulunmaktadır⁷⁴, demesinin üzerinden bir asır geçmeden Soğuk Savaş dönemi bitmiş gibi görünse de Doğu Akdeniz'de Putin'in 7 Haziran 2013 günü "*Akdeniz bölgesinin Rusya'nın birinci derece ulusal çıkar alanı olduğunu*" söyleyerek Akdeniz filo komutanına görev talimatını bizzat kendisinin vermesiyle Doğu Akdeniz güvenlik açısından tam bir belirsizlik sürecine girmiş bulunmaktadır⁷⁵. 2.Dünya Savaşı sonrasında Berlin üzerinde cereyan eden Batı-Doğu karşılaşmasının ve ardından yükseltilen Berlin Duvarı'nın bugün karasal olarak Suriye'de, deniz alanları olarak Doğu Akdeniz'de ve Kıbrıs üzerinde bir benzerinin yaşanma tehdit ve tehlikesine karşı başta kıyıdaş ülkeler olmak üzere tüm aktörlerin çok dikkatli ve uyanık olması hayati bir zorunluluktur.

Uluslararası ilişkilerde etik ve ahlaki boyutun zayıf olmasının bir sebebi değerler konusunda bir konsensüsün (uzlaşmanın) olmamasıdır. Diğer faktör sebep-sonuç ilişkisini kurma zorluğudur. Öteki etken düzen ile adalet arasındaki kopukluğun çok fazla olmasıdır. Bu konudaki üç ekolün ilki olan şüpheciler, ahlaki kategorilerin anlamının olmadığını savunurlar. T.Hobbes'a göre insanların doğa düzenini aşmak için ülke içinde leviathan yani devlet oluşturdukları gibi uluslararası düzeyde bir süper leviathan oluşturamalarının asıl nedeni bu düzeydeki güvensizliğin devlet düzeyinden daha küçük olmasıdır. Hükümetler neyi istiyorsa eline geçirip alan bireylerin vahşiliğini önlemek için yeterli olurken devletler arasındaki güç dengesi uluslararası düzeydeki güvensizliği önlemeye yeterli durumdadır. Devlet ahlakçıları ise her zaman uyulmasa da devletlerin yükümlü oldukları ahlaki kuralların varlığına inanırlar. C.Beitz gibi kozmopolitler ise uluslararası politikayı bir devletler toplumu olarak değil bireyler toplamı olarak ele alırlar ve adaletin insanlar için olduğuna işaret ederler. Ahlakın savaşta olduğu kadar barışta da mühim olduğunu söyleyerek uluslararası ilişkilerin dağıtımsal yönünü öne çıkarırlar⁷⁶.

⁷³ Hasan Köni, *Amerika'nın Uluslararası Politikası*, Ekim Yayınları, İstanbul 2007, s. 172.

⁷⁴ W. Churchill, *Chambers Book of Great Speeches*, ed. Andrew Burnet, Chambers Publishers, UK 2013, s. 166.

⁷⁵ Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2017, s. 82.

⁷⁶ Joseph S. Nye, Jr ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, 4. Basım, çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, ss. 33-43.

Milletlerin özgüvenlerini arttırmak ve ulus oluşturabilmek amacıyla yazılan resmi tarihleri sonradan ortaya çıkan belge ve bilgilerin ışığında yeniden yazmak mümkündür. İçinde bulunduğumuz anarşik dünya yapılanmasında BM'in kurulduğu andan beri kurucu büyük güçlerin çıkarını ilgilendirmediğinde uluslararası hukuk kurallarının işleyebildiği görülmektedir. Uluslararası hukukun zayıf noktası da zaten burasıdır. BM güvenlik konseyi üyesi beş büyük Ülke'nin devreye girmesiyle hukukun işlemesi önlenmekte ve kaos durumu ortaya çıkmaktadır⁷⁷.

4. Algoritmanın Ekonomi Politik Zemini: Doğu Akdeniz'de Kıyıdaş Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliği Arayışı

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında hem siyasi hem de ekonomik en büyük krizlerden birisi 1973 Petrol Şok'u olarak görülebilir. Ham Petrol fiyatının düşmesine karşı bir önlem olarak 1950'lerin sonlarında Irak, İran, Kuveyt, S.Arabistan ve Venezuela arasında kurulan OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) bir petrol karteli olarak petrol ihraç eden ülkeleri bir araya getiren organizasyondur. 1968'de bir deklarasyon yayınlayan kartel, petrol fiyatlarını kendi iradesine göre belirlemek için mevcut katılım anlaşmasını değiştireceğini söyledi. Aslında OPEC doğrudan Batı'ya petrol boykotu uygulamadı ancak petrol arzının azalması ve talebin artmasından dolayı fiyatlar tavan yapmıştı ve bu da OPEC'in istediği bir şeydi. Gelişmiş ülkelerin buna cevabı ise IEA (International Energy Agency) olacaktır. Bu arada BM petrol krizi konusunu Kuzey-Güney bağlamında tartışmaya açtı. OPEC 1975 yılından itibaren BM'in yeni uluslararası ekonomik düzen fikrine destek oldu ve bunun için çok amaçlı kullanılmak üzere bir fon oluşturdu⁷⁸. OPEC örneğinde görüldüğü üzere eğer istenirse petrol ve enerji kaynakları ve zenginlikleri ortak insani amaçlar için kullanılabilir ama önemli olan bunun siyasi ve ekonomik olarak sürdürülebilir nitelikte olmasıdır. Doğu Akdeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü düşüncesi insani ve demokratik ideallere bağlı bir platform olarak OPEC'in çok daha ötesinde bir vizyonla 'katılım' ve ona bağlı 'kalıtım' sağlayabilir. Akdeniz çevresi ve kültürü eğer kendi iradesine bırakılırsa bunu gerçekleştirecek potansiyele sahiptir.

⁷⁷ Hasan Köni, *Kaos Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, 2. Baskı, Wizart Edutainment, İstanbul 2016. ss. 15-16.

⁷⁸ Bob Reinalda, *Routledge History of International Organizations From 1815 to the Present Day*, Routledge, London 2009, ss. 485-486.

Bulunan yeni enerji kaynaklarının ‘ada’da rekabet ve çatışma yerine işbirliği ve uzlaşma sebebi olması için tüm tarafların ekonomik menfaatlerini güvenlik endişelerinin üzerinde tutarak, enerjiyi pozitif toplamlı bir oyun olarak görüp değerlendirmeleri şarttır⁷⁹. E.Haas tarafından geliştirilen yeni işlevselci yaklaşım “devletlerin; kendi aralarında çatışmalara çözüm bulmak için yeni teknikler edinirken, egemenliğin gerçek niteliklerini kaybettikleri halde neden ve nasıl komşularıyla gönüllü olarak birleşerek, karışık kaynaşacağını” açıklamaktadır⁸⁰.

Karşılaştırmalı bölgesel ekonomik entegrasyon çalışmaları ilk olarak 1960’lar ve 70’lerde yeni işlevselcilik (neofunctionalizm) kuramı çerçevesinde patlama yapmıştı. Ancak daha sonra savaş sonrası periyotta dekolonizasyonla birlikte bölgesel durgunluğun eşlik etmesi neticesinde pek çok organizasyonun başarısız olmasıyla bu yönelimin modası geçecekti. 1990’larla birlikte bölgesel ekonomik organizasyonlar, AB’nin bölgesel entegrasyonun teori ve analizinde odak noktası olmaya başlamasıyla yeniden dinamik gelişimini sürdürecekti⁸¹.

K.Polanyi’nin modern dünyada piyasanın keşfine dair analizi şöyledir: “(modern ekonomik ve siyasi) sistemin kaynağı ve düzeyi kendini düzenleyen piyasadır. Özgün bir medeniyetin ortaya çıkışına yol açan yenilik de budur... 19.yy’ın ve bizim yüzyılımızın kurumsal sisteminin şifresi piyasa ekonomisini yöneten kurallarda yaşamaktadır.”⁸². Devletle piyasanın ilişkisi ve iç ve dış piyasanın rolleri uluslararası ekonomi politiğin içinde hassasiyetle değerlendirilir⁸³. Gilpin’in⁸⁴, “Dünya ekonomisinin daha fazla bölgeselleşmesi baskın ekonomik güçlerin ekonomik durumları açısından da tehditler içermektedir” görüşü de anlamlıdır. Egemen güçler şimdiye kadar diğer devletlerin sisteme zarar verebilecek politikalarını bastırmak ve frenlemek için nüfuzlarını kullandılar. Var olan sistem, ‘sistemsizlik’ olarak değerlendirilebilir. Uluslararası kapitalizmin üç büyük merkezinin parasal ve

⁷⁹ Tolga Demiryol, “Kıbrıs’ta Enerji Diplomasisi ve Güvenlik”, *Enerji Diplomasisi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Basım A. Ş., İstanbul 2015, s. 280.

⁸⁰ Simone Tagliapietra, *Enerji Doğu Akdeniz’de İstikrarı Şekillendirici Bir Faktör Olabilir mi?*, çev. Feyzi Özcan, Avrupa Parlamentosu Dış Politika Direktörlüğü, İyidüşün Yayınları, İstanbul 2017, s.117.

⁸¹ Frank Schimmelfennig, “Economic Relations and Integration”, *The Oxford Handbook of International Organizations*, ed. Jacob Katz Cogan, Ian Hurd, Ian Johnstone, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 385.

⁸² Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, 3. Baskı, çev. Murat Duran, Kripto Kitaplar, Ankara 2015, s. 29. (aktaran)

⁸³ Gilpin, *a.g.e.*, s. 29.

⁸⁴ Gilpin, *a.g.e.*, s. 482.

mali istikrarı sağlayabilmesi makroekonomik politikalarını en azından ABD'ninkileri koordine edebilme kapasitesine göre biçimlenecek gibi görünüyor⁸⁵.

Büyük ekonomilerin likidite ve diğer finansal sıkışıklıklarına karşı bulabildikleri bir reel çözüm görünmemektedir. En pratik ve kestirme yol askeri endüstriyel mekanizmaları ile güvenlik amacıyla harekete geçerek enerji ve diğer kaynak maliyetlerini düşürebilmek için müdahale ve tasarrufta bulunmaktır. Ancak bu durum sürdürülebilir nitelikte değildir. Artık dünya kamuoyu eski naifliğinden uzaktır; kültür görece olarak gelişmiş ve ekonomi politik bilinç yükselmiştir. Herkesin kendi doğal coğrafyasına dönmesi askeri ve uluslararası güvenlik bakımından en iyi seçenek olarak görünmektedir. AB'nin de dahil olduğu pek çok yerde bölgesel ekonomik kuruluşlar ön plana çıkmaktadır⁸⁶. İyi komşuluk ilişkileriyle politik psikolojik bariyerleri aşarak yeni bir sayfa açmak bölgesel güvenlik ve barış için en sağlam yoldur. Ekonomik işbirliği arayışlarının süreci katalize ederek çıkmaz sokak siyasetlerinin alışılagelen taktiklerinin yabancılaştırıcı etkisini dağıtıcı işlevi olabilir. Doğu Akdeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü yaklaşımının -eşitsizliklerin birikimine ve olağan gibi algılanmasına temel bir itiraz olarak- bir ekonomik eşitlik, adalet ve hakça paylaşım platformu olması düşünülmektedir.

TC kuruluşundan bu yana Gazi M. Kemal Paşa'nın 'yurtta barış, dünyada barış' sözünde ifadesini bulan bir yaklaşımla pek çok uluslararası örgütün kurulmasına öncülük etmiş ya da içinde bulunmuştur. Doğu Akdeniz'le ilgisi bakımından özellikle KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) oldukça önemli gelişme olmuştur. 25 Haziran 1992'de İstanbul'da Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerle Karadeniz Havzasında bulunan 11 ülkenin devlet ve hükümet başkanları kurucu antlaşmayı imzalayarak süreci başlatmışlardır. Türkiye ve Yunanistan dışındaki diğer dokuz üye başta Rusya Federasyonu olmak üzere sosyalist ekonomi geleneğinden gelen ülkelerdir. Gelecek vaad ettiğini düşünerek İtalya, Polonya, İsrail, Mısır ve Tunus gibi ülkeler de gözlemci ülke olmuşlardır⁸⁷. Doğu Akdeniz Ekonomik İşbirliği arayışı Türkiye'nin rasyonelitesini ve jeostratejik, jeoekonomik kapasitesini üstelik jeokültürel boyutlarıyla birlikte güçlü bir tarzda yeniden gösterebilecektir.

⁸⁵ Gilpin, *a.g.e.*, s. 209.

⁸⁶ Gilpin, *a.g.e.*, ss. 478-480.

⁸⁷ Haydar Çakmak, "Uluslararası Örgütler ve Türkiye", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 447-448.

Ortadoğu ve Doğu Akdeniz tarihte olduğu gibi şimdi ve gelecekte de iç içe ele alınıp değerlendirilmeyi gerekli kılmaktadır. Thukydides, tarihteki yeri çok önemli olan Atina ve Sparta arasında geçen Peloponneos savaşlarındaki kaçınılmaz nedenin, Atina'nın güçlenmesinin Sparta'da uyandırdığı korku olduğunu söyler⁸⁸. O yüzden her ülke, devlet ve toplumun güç ve çıkar temelli yönelimi ve buna erişmesi başta komşuları olmak üzere belli bir güvensizliğe yol açar. Bu durum yeni müttefiklik arayışlarını da beraberinde getirir. Günümüzün teknolojik eksenli global ekonomi politik dünyasında hal ve vaziyet çok daha karmaşıklaşmış ve belirsizlik ve güvensizlik osilasyonlar biçiminde tezahür etmeye başlamıştır. Bu olguların farkında olup çözüm noktasında bir algoritma geliştirmek en akıllıca tutumdur.

S.Özmen 'Küresel Güçlerin Oyun Adası' adlı kitabında, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de oynaması gereken role ilişkin şu tespiti yapmaktadır: "*Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de oynayacağı rol, enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara açmanın ötesinde bölge barışı için kullanılmasını da sağlamak olmalıdır.*"⁸⁹.

1919 Paris Barış Konferansı esnasında İngiltere Dışişleri Bakanı olan Lord Curzon, Kıbrıs'ın Geleceği başlıklı muhtırasında Kıbrıs'ın, konumu gereği Doğu Akdeniz'deki rekabet mücadelesinde anahtar konumunu vurgulamaktaydı⁹⁰. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ı bölgenin geleceği ve güvenliği bakımından birlikte mütalaa etmek kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Kıyıdaş ülkeler Doğu Akdeniz'de ana çekirdek unsuru oluşturmaktadırlar ve bunlar sırasıyla Türkiye, Yunanistan, GKRY, KKTC, Suriye, Lübnan, Filistin (Gazze Şeridi), İsrail, Mısır ve Libya'dır. Bu ülkelere Kıbrıs'taki Egemen Üsleri dolayısıyla İngiltere dahil edilebilir. Ayrıca hemen ikinci halkada Yunanistan ve GKRY'nin AB'nde olması dolayısıyla AB; NATO'nun lokomotif gücü ve İsrail'den dolayı ABD; Suriye, Lübnan'dan dolayı İran ve Rusya; ve Rusya'dan dolayı da Shanghai Birliği'nden Çin de gözlemci olarak güç dengesini sağlama noktasında dahil edilebilir. İç içe geçen üç daire olarak tasarlanabilecek bu organizasyon öncelikle kıyıdaş ülkeler ve ilgili aktörlerle oluşan çekirdek dairenin teşekkülünden sonra yakın daire olarak bölgesel aktörleri, devletleri ve

⁸⁸ Joseph S. Nye, Jr ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, 4. Basım, çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.

⁸⁹ Süleyman Özmen, *Küresel Güçlerin Oyun Adası Kıbrıs*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 318.

⁹⁰ Furkan Kaya, *Türk Dış Politikasının ve Kıbrıs'ın Zorlu Dönemi*, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018, s. 103.

uluslararası örgütleri son olarak en dış daire olarak küresel aktörleri ve devletleri sürece dahil edebilir.

Doğu Akdeniz kapsamında doğrudan etkili olması bakımından İsrail-Yunanistan ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi önemli bir gelişmedir. Bu anlamlı ve komplike ilişkilerin dostluk seviyesine taşınması 2009 sonrasına rastlar. Bunda İsrail-Türkiye ilişkilerinin bozulmasının büyük payı vardır. Türkiye'nin bölgenin yükselen gücü olmayı hedeflemesi ve bu süreçte Yunanistan'ın sosyo-politik ve ekonomik krizlerle boğuşması gelişmelere açıkça tesir etmiştir⁹¹. Böyle bir ilişkinin kurulabilmesi gerçekten çok sıra dışıdır ve rapprochement tabiri zaten eskiden düşman olan iki insanın daha sonra yakınlaşıp dost olması anlamında kullanılmaktadır. Yani Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de her türlü olumsuz şartta olumlu bir sonuç çıkarma imkanı vardır.

İşbirliğinin, konjonktürel zeminin elverişsizliği gerekçesiyle mümkün olmadığını ileri sürmek gerçekçi değildir. Türkiye'nin Cumhuriyet'in onuncu yılını kutladığı törenlerde (o törenlere Yunan lider Venizelos da katılmıştı), “Yunanistan'ı nasıl yendiniz?” diye soran bir Amerikalı gazeteciye Atatürk'ün verdiği cevap kayda değer niteliktedir: “Orası hiç önemli değil. Bir şeyler öğrenmek istiyorsanız, Yunanlılarla nasıl dost olduğumu araştırınız.”⁹². Eğer istenirse barış ve işbirliği için her zaman bir yol vardır.

Türkiye'nin kıyıdaş ülkelerden Libya ile deniz yetki alanını belirleyen bir anlaşma yapmış olması hem Türkiye'nin güvenliği ve çıkarları hem de bölgesel ve küresel güvenlik ve istikrar için çok önemli jeopolitik sonuçlara kapı aralamıştır. Tabii bu gelişmeye Yunanistan da Mısır'la deniz yetki anlaşması yaparak -normal şartlar altında haritaya bakan birinin rahatlıkla görebileceği gibi yandan ya da karşıdan bir kıyıdaşlık durumu görünmemesine rağmen- kendince bir cevap vermiştir.

Avrupa Birliği'nin AKOPO başlığı altında komşuluk ilişkilerine baktığımız zaman Türk dış politikasıyla kesişen ve örtüşmeyen boyutlarının olduğunu görmek mümkündür. AB tam üyeliği söz konusu olduğu durumlarda Türkiye'nin AB'nin dış politikasına paralel bir seyir izlediği ancak Türkiye'ye alternatif ortaklık önerildiği durumlarda ise Türkiye'nin AKOPO'dan bağımsız hareket ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin dış

⁹¹ Aristotle Tziampis, “The Israeli-Greek Rapprochement: Stability and Cooperation in the Eastern Mediterranean”, *The Eastern in Transition: Multipolarity, Politics and Power*, ed. Spyridon N. Litsas, Aristotle Tziampiris, Ashgate, England 2015, s. 239.

⁹² Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2017, s. 77.

politikasında Doğu ve güneyi de içine alacak tarzda hareket etmesi eksen kayması değil doğal bir dengelenme ve normalleşme sürecidir. AB'in bölgede yoğun siyasi ilişkiler kurması ve derin ekonomik bağlantılar tesis etme girişimleri Türkiye ile araçsal açıdan benzerlik sunmaktadır. Türkiye KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) ve eski adıyla İKÖ (İslam Konferansı Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı) içinde hem etkin hem de öncü bir konumdadır. Sarkozy'nin 2007'de teklif ettiği 'Akdeniz için Birlik' alternatifini hegemonya ile ortaklık inşa etme çabası arasında orta bir yerde görünmüştür denilebilir. AB ile Türkiye arasında ciddi bilişsel çelişkiler söz konusudur. Her iki taraf mevcut haliyle kendi bilişsel haritası ve seyir rotasında ilerlemektedir⁹³. Bu durum ilişkilerin yapısından kaynaklanan bir durumdur zaten. Farklı bilişsel haritalar ve akıl mimarileri arasında bir bileşke vektör bulunmadığı sürece bu durum biteviye sürer. Özellikle Brexit sonrası AB eski havasında ve gücünde olmadığını çok iyi bilmektedir ve tam üyelik meselesi tarafların rızası ve meşruluk anlayışına uygun bir şekilde en üst seviyede siyaset üretimiyle yeniden düşünülmelidir. Ekonomik süreç ve diplomasi kanalı süreç içerisinde siyasetin üzerinde de yumuşatıcı etki yapabilir.

Doğu Akdeniz'de Kıbrıs çevresi jeostratejik ortamın değişimine yol açan yeni enerji kaynaklarının keşfi ile beraber daha hassas, kırılgan ve riskli hale gelmiş bulunmaktadır⁹⁴. Bugün için adada hakim olan yaratıcı statüko, yani bir bakıma adanın hiç kimseye ait olmamasıyla tezahür eden jeopolitik biricikliği tesirini sürdürmektedir⁹⁵.

Çok kutuplu bir dünyada devletler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kaynaklarını birleştirme eğilimine girerler. İşbirliğine girişen birbirine eşit sayılabilecek bu ülkeler kendileri için bir ortak payda ararlar. Bugün içinde yaşadığımız dünya dengesiz bir dünyadır⁹⁶. Eğer sorunlar çözülmek isteniyorsa ya da bir biçimde yönetilecekse kolektif gayret ve çalışmalara ihtiyaç vardır⁹⁷. İletişim olmadan işbirliği yapma şansı doğmaz⁹⁸.

⁹³ Tolga H. Bölükbaşı, Saime Özçürümez. "Avrupa Birliği Yolunda Türk Dış Politikası ve Komşu Bölgelerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 153-173.

⁹⁴ Kıvanç Ulusoy, *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, USAK Yayınları, Ankara 2015, s. 161.

⁹⁵ Ulusoy, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁶ Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binaltı, ed. Çınar Özen, Phoenix Kitabevi, Ankara 2015, ss. 212-224.

⁹⁷ Waltz, *a.g.e.*, s. 263.

⁹⁸ Joseph S. Nye, Jr ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, 4. Basım, çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 25.

Doğu Akdeniz ve Kıbrıs henüz daha tamamı yazılıp bitirilmemiş, sürecin ve oyunun sonu aktörlerine, oyuncularına bırakılmış 'tamamlanmamış bir senaryo' konumundadır. Kıbrıs sorunu da tarihsel zeminde gerçekleşen 'dünya ekonomisi' içinde bir ekonomi politik alt kıta olarak Doğu Akdeniz havzası içinde yaşanmaktadır. Ada'nın (Doğu Akdeniz'in) 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisinin oluşum ve biçimlenme süreci içinde siyasi temelli imparatorlukların yönetimi ve denetiminden iktisadi temelli imparatorlukların nüfuz ve kontrol sahasına doğru bir el değiştirme sürecine evrildiği söylenilebilir⁹⁹. Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkilerindeki asıl meselenin Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve diğer ihtilafli bölgelerin kaynaklarının kimin kontrolünde olacağına dair anlaşmazlık olduğu söylenilebilir¹⁰⁰.

Aktüel olarak bugün için Doğu Akdeniz bölgesinde, farklı aktörlerin arasındaki jeopolitik ve jeoekonomik rekabetten dolayı bir işbirliğinden çok potansiyel bir çatışma ihtimali sadece ulusal seviyede değil aynı zamanda bölgesel ve stratejik seviyelerde de mayalanmaktadır¹⁰¹.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal zamanında -eski büyükelçilerden Şükrü Elekdağ'ın önerisinin- süreç içerisinde hayata geçen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü de siyasi iradelerin ve aktörlerin devreye girmesiyle ete kemiğe bürünecekti. Sabır ve bilgelikle yürütülebilecek bu süreç conflict management'in dahil edilmesiyle savaş ve çatışmaların yükünden kurtularak bir artı değere ve zenginliğe dönüşebilecektir. Bu konuda Türkiye'nin devlet ve millet olarak öncülük yapabilecek bir medeni cesaret, deneyim, kapasite ve perspektife sahip olduğu çok açıktır. Recep Tayyip Erdoğan 'Küresel Barış Vizyonu' kitabında "*Medeniyetler, kültürler ve halkları birbirine bağlayan kalıcı köprülerin inşa edildiği barış içinde müreffeh bir dünya...*" temennisini dile getirir¹⁰².

Gerilimi ve çekişmeleri çok açık olan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs karmaşasından barış içinde, işbirliğiyle güvenlik ikilemi ve güvenikleştirme çabalarını kapsayarak aşan bir insani, toplumsal ve küresel güvenlik

⁹⁹ M. Fatih Tayfur, "Akdeniz'de Bir Adanın Kalın Uçlu Bir Kalemle Yazılmış Hikayesi", *Akdeniz'de Bir Ada, KKTC'nin Varoluş Öyküsü*, drl. Oktar Türel, İmge Kitabevi, Ankara 2002, ss. 13-14.

¹⁰⁰ Tayfur, *a.g.m.*, s. 48.

¹⁰¹ Nurşin Ateşoğlu Güney, "New Balance of Power in the Eastern Mediteranean and Turkey", *SAM Papers*, No 17 (June 2019), s. 2.

¹⁰² Recep Tayyip Erdoğan, *Küresel Barış Vizyonu*, Medeniyetler İttifakı Yayınları, İstanbul 2012, s. 273.

yönelimini inşa edebilmek tüm tarafların ve paydaşların katılım iradeleriyle hakça ve adil paylaşım ile mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Uluslararası İlişkileri en geniş anlamda okuma çabası algı, olgu, duygu ve bulguların izlerini ve etkilerini maziden tevarüs eden boyutları da sürece dahil ederek orta ve uzun vadeli ele alma gayretleri ile mümkün olabilir. Bu noktada ister istemez ‘Perceptions and Misperceptions’ (algılamalar ve yanlış algılamalar) devreye girebilecektir. Geçmişle ve ortak acılarıyla yüzleşme kültürünün gelişimi politik psikoloji ve ihtilafların barışçıl çözümü birikimlerinden de yararlanarak söz konusu olabilir. Rasyonalite’nin ortak iletişim ve etkileşimle cisimleşebilmesi güven teşkiliyle beraber farklı akılların bileşkesi ile olanaklıdır. Bu süreçlerin hepsi birlikte karşılıklı ‘sosyal ayna’ üzerinden imaj ve gerçekliğe dair algısal ve deneyimsel zenginliği harekete geçirebilir.

İnsani ve toplumsal hayat alanlarında problem teşkil eden konuların çözümünde kalıcı, sağlam ve hakça bir alternatifin ortaya çıkması tabandan tavana bir arayış ve birikimin sonucunda filizlenip yeşerebilir. Herhangi bir siyasanın başarılı olma derecesi insani ve toplumsal talepleri siyasi karar, kurum ve tutumlarla birlikte ekonomik mekanizmaları ve araçları devreye sokabilme kapasitesinde saklıdır. Özellikle modernite ve sonrasında bilgi, teknoloji, kültür ve ekonominin sunduğu imkan ve ortamlar temel belirleyici konumundadır.

Bugünkü Dünya’da uluslararası sistemin ve düzenin asıl problemi realizm adına realitenin ve idealizm adına ideallerin kaybıdır denilebilir. Kavram ve bağlamını ihmal etmeksizin Doğu Akdeniz’in uluslararası politik durum analizini ekonomi politik eksende toparlanabilecek yeni ortaklık ve işbirliği kapsamında yapabilme potansiyelinin araştırılması bölgesel ihtilafların barışçıl çözüm yöntemleriyle gündeme getirilebilmesinde bir fırsat penceresi sunabilir. Doğu Akdeniz’in enerjisinden pozitif anlamda yararlanabilmek savaş, kriz ve çatışma ortamının yol açabileceği toplam maliyet düşünülünce ve güvenliğin sağlanması gerekçesiyle sürecin bölge dışı aktörlerin kontrolüne geçmesi ihtimaline karşılık her aktör, kıyıdaş ülke, ulus-devlet, ilgili taraflar ve her bir insan tekinin hak edişi için rasyonel bir formülasyon olacaktır. Teori-pratik, strateji-taktik, amaç-araç, yapı-fonksiyon dengesi uluslararası hukuk çerçevesinde ele alınıp müzakere edilmeli ve özenle fikri takiple sonuçlandırılmalıdır. Politik ve psiko-sosyal bariyerlerin aşılmasında paradigmatik ve algısal dönüşüm şarttır ve bu

farklılaşma dinamiğinin harekete geçirilebilmesi Doğu Akdeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün cisimleşebilmesinin bilişsel haritası olacaktır. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki ittifak ilişkilerinin değişken ve akışkan karakteri, sağlam bir rasyonalitenin, algoritmanın devreye sokulmasıyla beraber bu süreci kolaylaştırabilir.

Doğu Akdeniz'in ve Kıbrıs'ın yerel, bölgesel ve global ölçekteki yapı, unsur ve parametreler için vazgeçilmez pozisyonu, yeni enerji kaynaklarının bulunmasıyla birlikte daha kritik ve hayati seviyelere ulaşmıştır. Güvensizlik ve belirsizliğin pik yaptığı bu yeni kontrolsüzlük ve kaos evresinde, ideolojik bağımlılıkların gerilim, çatışma ve savaş üretebilecek gri alanında sağduyu ve akli selimin rehberliğinde müzakere, iletişim ve uzlaşma zeminini geliştirerek tutarlı ve bütüncül bir vizyon teşkili herkesin iyiliği, esenliği ve geleceği için şarttır. Uluslararası İlişkilerin psikolojik ve sosyolojik analizleriyle anlamlı boyutlar kazanabilecek yeni tutum ve davranış setini inşa edebilmek başta Türkiye olmak üzere Kıbrıs'ta yaşayan toplumlar ve komşu devletler dahil olmak üzere tüm diğer bölgesel ve küresel aktörler için olmazsa olmaz mesabesindedir. Özgün ve sağlam bir rasyonalitenin inşası bağlamında 'farklı akılların bileşke vektörü' olabilecek yeni algoritma, pratik ve yaşamsal olarak adım adım geliştirilmek durumundadır. Problem alanlarının olduğu gibi kabulü, hakikatlerle yüzleşme, psikolojik bariyerlerin aşılması ve toplumlar arasında yeniden güven teşkilinin sağlanmasıyla beraber başta insani ortak temel olmak üzere devletlerin kazanılmış hakları, egemen eşitlik, adil ve hakça paylaşım gibi temel değerleri ve sabiteleri içerecek bir vizyonun biçimlenişi ve olgunlaştırılması herkesin yararına ve çıkarına bir tablonun tezahürü için kaçınılmaz bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Aris, Stephen ve Aglaya Snetkov, "Cooperating and competing: relations between multilateral organizations in international security", *Inter-Organizational Relations in International Security*, ed. Stephan Aris, Aglaya Snetkov, Andreas Wenger, Routledge, New York 2018, ss. 1-19.

Arpacı, Işıl, *Türk Siyasetinde Erbakan*, Kopernik Kitap, İstanbul 2017.

Arsava, Ayşe Füsün, "14 Nisan 1987 Tarihli Tam Üyelik Başvurusundan Günümüze Dek AB-Türkiye İlişkileri", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 131-152.

- Başbuğ, İlker, “Panel Konuşması”, *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 47-59.
- Beratlı, Nazım, *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi 1878-1983 Başlangıç'tan KKTC'ye*, “Önsöz” (Hakan Tanıttıran), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020.
- Bozkurt, İsmail, *Beştulum'dan Zirköy'e Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlgenceği 1940-1963*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Bölükbaşı, Tolga H. ve Saime Özçürümez. “Avrupa Birliği Yolunda Türk Dış Politikası ve Komşu Bölgelerle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 153-176.
- Buluç, Ahmet Zeki, “Panel Konuşması”, *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 95-97.
- Churchill, W., *Chambers Book of Great Speeches*, ed. Andrew Burnet, Chambers Publishers, UK 2013.
- Copeaux, Etienne ve Claire Mauss Copeaux, *Taksim! Bölünmüş Kıbrıs (1964-2005)*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Dedeoğlu, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2008.
- Demiryol, Tolga, “Kıbrıs'ta Enerji Diplomasisi ve Güvenlik”, *Enerji Diplomasisi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Basım A. Ş., İstanbul 2015, ss. 259-284.
- Elekdağ, Şükrü, “Panel Konuşması”, *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, s. 62-72.
- Elekdağ, Şükrü, “Panel Konuşması (Soru-Cevap)”, *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 106-107.
- Erdoğan, Recep Tayyip, *Küresel Barış Vizyonu*, Medeniyetler İttifakı Yayınları, İstanbul 2012.
- Erol, Hande, *Lider Rauf Denktaş ve Kıbrıs*, Deli Dumrul Kitap, Ankara 2017.

- Feyzioğlu, Metin, "Panel Konuşması", *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, ss. 80-82.
- Gilpin, Robert, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, 3. Baskı, çev. Murat Duran, Kripto Kitaplar, Ankara 2015.
- Güney, Nurşin Ateşoğlu, "New Balance of Power in the Eastern Mediterranean and Turkey", *SAM Papers*, No 17 (June 2019), ss. 2-18.
- Gürdeniz, Cem, *Mavi Vatan Yazıları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2017.
- Gürel, Şükrü S., *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993.
- Gürkan, İhsan, "1974 Kıbrıs Barış Harekatında Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama", *Türk Dış Politikasının Analizi*, drl. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 133-141.
- Herman, Margaret G. ve Charles W. Kugley, "Politik Psikoloji Perspektifinden Demokrasi ve Uluslararası Barışın Tekrar Değerlendirilmesi", *Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi*, drl. Erol Göka, Işıl Kuşçu, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002, ss. 91-129.
- Hobsbawm, Eric, *Globalization, Democracy and Terrorism*. Little Brown, London 2007.
- Jervis, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton 1976.
- Kabaalioğlu, Haluk, *Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997.
- Karakatsanis, Leonidas, "Repositioned/re-signified: Echoes of violence, aporias of solidarity across Cyprus, Turkey and Greece", *The Politics of Culture in Turkey, Greece and Cyprus*, ed. Leonidas Karakatsanis, Nikolaos Papadogiannis, Routledge, New York 2017, ss.75-100.
- Kaya, Furkan, *Türk Dış Politikasının ve Kıbrıs'ın Zorlu Dönemi*, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018.
- Kaye, Dalia Dassa, "Can It Happen Here? Prospects for Regional Security Cooperation in the Middle East", *Order From Ashes: New Foundations for Security in the Middle East*, ed. Michael Wahid Hanna, Thanassis Cambanis, The Century Foundation Press, New York 2018, ss. 11-30.

- Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar, “Osmanlı Zımnı Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin Paradoksal Modernleşme Demokratikleşme Gerilimi”, *Euroagenda Avrupa Günlüğü*, Yıl 4, Sayı 7 (Nr 2/2005), ss. 275-289.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar, *Mukaddime’den Muahhire’ye: Modern Dünya’nın, Ulus-Devlet’in, Din’in ve Milliyetçiliklerin Ekonomi, Kültür ve Siyaset Atlası*, 2.Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2012.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar, “Kabile, Devlet ve Küreselleşme Bağlamında Asabiye Kuramını Yeniden Okumak Mümkün Mü?”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2 (2016), ss. 668-693.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar, *Revisiting Lausanne After 100 Years in the Context of the National Pact Goal*, İnönü University Press, Malatya 2019.
- Köni, Hasan, *Amerika’nın Uluslararası Politikası*, Ekim Yayınları, İstanbul 2007.
- Köni, Hasan, *Kaos Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, 2. Baskı, Wizart Edutainment, İstanbul 2016.
- Lepgold, Joseph, “Regionalism in the Post-Cold War Era: Incentives for Conflict Management”, *Regional Conflict Management*, ed. Paul F. Diehl, Joseph Lepgold, Rowman&Littlefield Publishers, USA 2003, ss. 9-41.
- Mahan, Alfred Thayer, *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi*, 2. Basım, çev. Kerem Fındık ve Melahat Fındık Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003.
- Mayes, Stanley, *Kıbrıs’ın İlk Cumhurbaşkanı Başpiskopos III. Makarios & Makarios Yaşam Öyküsü*, çev. Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2019.
- Mesquita, Bruce Bueno de, *Principles of International Politics*, 5. Edition, SAGE Publications, California 2014.
- Monroe, Elizabeth, *Britain’s Moment in The Middle East 1914-1956*, Chatto & Windus Ltd., London 1963.
- Mor, Hasan, *Türk Dış Politikasında Kıbrıs ve AB Çıkmazı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2019.
- Navaro, Yael, *Kurmaca Mekan: Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası*, çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

- Nye Jr, Joseph S. ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, 4. Basım, çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Oktay, Cemil, *Modern Toplumlarda Savaş ve Barış*, 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- Oktay, Emel G. ve Müge Kınacıoğlu, “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kıbrıs Politikasının Analizi”, *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirbağ, Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 343-360.
- Ovalı, A. Şevket, “Doğu Sorunu Çerçevesinde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Siyaseti”, *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, ed. Ersin Embel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss. 249-284.
- Öksüz, Melek, “Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 25 (2010), ss. 93-114.
- Özersay, Kudret, “Kıbrıs Konusu”, *Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012*, 2.Baskı, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, ss. 632-689.
- Özmen, Süleyman, *Küresel Güçlerin Oyun Adası Kıbrıs*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Özyüksel, Murat, “Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, drl. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1994, ss. 5-34.
- Panel Sonuç Bildirgesi, *Kıbrıs'ta Son Söz! Kim Söyleyecek – Panel*, ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017, s. 117-118.
- Papadakis, Yiannis, *Ölü Bölgeden Yankılar Kıbrıs'ın Bölünmüşlüğü Aşmak*, çev. Burcu Sunar (Kıbrıs Türk Ağzına Çeviren: Hatice Safa), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Reinalda, Bob, *Routledge History of International Organizations From 1815 to the Present Day*, Routledge, London 2009.
- Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979.

- Schimmelfennig, Frank, “Economic Relations and Integration”, *The Oxford Handbook of International Organizations*, ed. Jacob Katz Cogan, Ian Hurd, Ian Johnstone, Oxford University Press, Oxford 2016, ss. 384-404.
- Soyalp Tamçelik, “Türkiye’deki Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Kıbrıslı Türklerle İlgili Raporların Analizi ve Sosyal Hayata İlişkin Değerlendirmesi (1936-1941)”, *Tarihte Kıbrıs (İlkçağlardan 1960’a Kadar) II.Cilt*, ed. Osman Köse, Akdeniz Karpaz Üniversitesi (Baskı: Bursa), Lefkoşa 2017, ss. 1051-1093.
- Sönmezoğlu, Faruk, “Kıbrıs Sorunu, Bağlantısızlar ve BM Genel Kurulu’ndaki Oylamalar/Kararlar”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, drl. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1994, ss. 441-481.
- Tagliapietra, Simone, *Enerji Doğu Akdeniz’de İstikrarı Şekillendirici Bir Faktör Olabilir mi?*, çev. Feyzi Özcan, Avrupa Parlamentosu Dış Politika Direktörlüğü, İyidüşün Yayınları, İstanbul 2017.
- Tayfur, M. Fatih, “Akdeniz’de Bir Adanın Kalın Uçlu Bir Kalemle Yazılmış Hikayesi”, *Akdeniz’de Bir Ada, KKTC’nin Varoluş Öyküsü*, drl. Oktar Türel, İmge Kitabevi, Ankara 2002, ss. 13-52.
- Turan, İlter, “Reorienting Turkish Foreign Policy: Successes, Failures, Limitations”, *The Eastern in Transition: Multipolarity, Politics and Power*, ed. Spyridon N. Litsas, Aristotle Tziampiris, Ashgate, England 2015, ss.133-147.
- Türel, Oktar, “Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Üzerine Otuz İki Paragraf, Tekmili Birden”, *Akdeniz’de Bir Ada, KKTC’nin Varoluş Öyküsü*, drl. Oktar Türel, İmge Kitabevi, Ankara 2002, ss. 53-78.
- Tziampiris, Aristotle, “The Israeli-Greek Rapprochement: Stability and Cooperation in the Eastern Mediterranean”, *The Eastern in Transition: Multipolarity, Politics and Power*, ed. Spyridon N. Litsas, Aristotle Tziampiris, Ashgate, England 2015, ss. 239-255.
- Ulusoy, Kıvanç, *Doğu Akdeniz’de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, USAK Yayınları, Ankara 2015.
- Volkan, Vamık D., *Kıbrıs: Savaş ve Uyum Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*, çev. Berna Kılınçer, Everest Yayınları, İstanbul 2008.
- Volkan, Vamık D., *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*, 2. Basım, çev. Medine Banu Büyükkal, Everest Yayınları, İstanbul 2009.

- Waltz, Kenneth N., *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binaltı, ed. Çınar Özen, Phoenix Kitabevi, Ankara 2015.
- Yalvaç, Faruk, "Devlet", *Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, 8. Basım, ed. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 15-53.
- Yerasimos, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 2, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına*, 5. Baskı, çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul 1987.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*, Dora Basım-Yayın, Bursa 2015.